

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo

Том / Volume XXIV (2016),
Книжка / Issue 2

ПОГЛЕД ВЪРХУ СОЦИАЛНИЯ ПРОФИЛ НА ОСМАНСКИЯ ПРОВИНЦИАЛЕН УПРАВИТЕЛ (ПО ПРИМЕРА НА ЕЯЛЕТ РУМЕЛИЯ ОТ КРАЯ НА XVIII И НАЧАЛОТО НА XIX ВЕК)

Гергана ГЕОРГИЕВА

A GLANCE ON THE SOCIAL PROFILE OF THE OTTOMAN PROVINCIAL GOVERNOR (BY THE EXAMPLE OF EYALET OF RUMELI FROM THE END OF THE 18TH TO THE BEGINNING OF THE 19TH CENTURY)

Gergana GEORGIEVA

Abstract: The Ottoman administrative and governing system is an important part of the history of the Balkans. For several centuries the representatives of the Ottoman elite influenced the history and everyday life in the Balkans. Decisions they made affected both public and political life of the provinces. Therefore, this study aims to outline the main features and characteristics of the Ottoman provincial governors (valis) focusing on a specific period of time. Hopefully, the presented biographies will reveal the profile of the Rumeli governor and details of its activities: the methods of his governing and ways of decision-making. The period of investigation presents the endpoint of the pre-modern period in the Ottoman Empire, when the administrative and governing systems were in their final stage of development, marked by the decentralization, just before they were replaced by the European-influenced state model.

Key words: vali, Rumelia, administrative and governing system, Ottoman elite, the Balkans in the pre-Tanzimat period

Османската административна и управленческа система е важна част от историята на Балканите. В продължение на няколко века представителите на османския елит влияят върху историята и диктуват ежедневието на Балканите. Решенията, които вземат, се отразяват както върху обществения, така и върху политическия живот на провинциите.

По тази причина настоящото изследване си поставя за цел да очертае основните характеристики на османските провинциални управители (валии). Надяваме се посредством представените биографии статията да допринесе за изясняване профила на румелийския управител и неговата дейност: механизмите на управление и начините на вземане на решения.

Изследването се съсредоточава върху края на XVIII и началото на XIX век, когато Империята се е отдалечила сериозно от своя т.нар. „класически“ модел на управление и е повлияна силно от процеса на децентрализация, протичащ през XVIII век.

В навечерието на реформите, известни като период на Танзимата, османският елит вече е изгубил първоначалната си егалитарност, основана на системата кул и набирането на управници посредством девширмето. Управляващата османска прослойка вече е съставена от наследствени мюсюлмани, свързани потомствено или клиентелистки с управляващия елит – една малка група от хора, които са „крем де ла крем“ в Империята [вж. **Kunt, M.** 1983]. Държавата е централизирана от султан Махмуд II след деструктивния период на кърджалийството и хаоса в края на XVIII век. Привидно властта е

върната в ръцете на управляващите османци. Но местните първенци (аяните), чиято власт в провинциите се основава на местен авторитет и пари, са достатъчно силни, за да дърпат задкулисно конците извън столицата. Как се налага да лавират и да балансират валиите между центъра и провинцията? Съобразяват ли се със силните местни аяни? Зависят ли от тях при управление, контрол над местното население? Това са въпросите, свързани с управлението на провинциите, които могат да намерят своите конкретни отговори в биографиите на отделните валии на Румелия.

Обзор на провинциалната администрация в Османската империя

Земите, покорени от Османската империя, се делят на бейлербейства, санджаци, кази и нахии. В началото обаче това деление не е толкова ясно установено, тъй като изграждането на османската териториално-административна система става постепенно, в хода на османското завоевание. Османската държава няма точно установена предварителна структура, която да приложи към завладените земи, и затова изгражда териториални единици според последователността на завладяването или запазва съществуващото дотогава териториално деление¹ като към него добавя “тънък слой” османски администратори². Първите административни единици, които се появяват, са санджациите. Те следват границите на заварените държави на Балканите³. Например земите на отделните български владетели с центрове Никопол, Видин, Кюстендил, Охрид, Силистра се организират като санджаци в първите години на османското управление⁴.

Впоследствие, възникналата необходимост от по-силен контрол и централизация на властта в провинциите се осъществява посредством създаването на ново ниво в териториалната структура, бейлербейликът⁵. Той е по-голяма административна единица от санджака и се ръководи от бейлербей, комуто са подчинени всички санджакбейове в провинцията. Първият бейлербей в Империята е румелийският – султан Мурад I (1360 – 1389), в който назначава своя наставник Лала Шахин на този пост [Inalcik, H. 1994, p. 104].

Първоначално основното деление на завладените територии е на азиатска и европейска част, оформени в тези два големи бейлербейлика – Румелия и Анадола. Впоследствие завладяването на нови територии и нарастването територията на държавата, налага обособяването и на нови бейлербейлици⁶.

Изграждането на стройна териториално-административна структура става с утвърждаването на османската власт на Балканите през XV век⁷. След края на династичните борби в държавата се

¹ Например сръбските “жупи” продължават съществуването си като административни единици в Империята като приемат османския термин “нахии” [Грачев, В. 1990, с. 6]. Веско Обрешков прави преглед на териториално-административното деление на Византия, България и Сърбия през периода преди османското завоевание [Обрешков, В. 2001, с. 215 – 226].

² Хр. Матанов смята, че е много вероятно някои от административните длъжности първоначално да са поверявани на християни, като с укрепване на османската власт обаче, тези представители на християнската аристокрация постепенно са изтласкани [Матанов, Х. 2000, с. 17, 22, 25].

³ Хр. Матанов твърди, че княжеството на Драгашите, по-късно обособено като Кюстендилски санджак, влиза в пределите на османската държава “практически с непокътнати обществени, военни и административни структури” тъй като то не е унищожено от османските завоеватели чрез походи [Матанов, Х. 2000, с. 12]. Същото мнение изказва и Румен Ковачев [Ковачев, Р. 1997, с. 34, 37; Ковачев, Р. 2001, с. 31].

⁴ За запазването границите на средновековните български държави и феодални владения и превръщането им в отделни османски административни единици (санджаци) виж [Ковачев, Р. 1997, с. 34 – 41; Ковачев, Р. 2001, с. 31, 36; Матанов, Х. 2000, с. 12 – 16, 22]. Авторите подробно разглеждат приемствеността между териториалната организация на средновековната българска държава и новосъздадената османска държава. Множество примери за приемственост в административното деление на българските земи дава В. Обрешков [Обрешков, В. 2001, с. 221].

⁵ Цв. Георгиева определя създаването на институцията на бейлербей като “начало на институционализирания османски централизъм” и “първи етап от формирането на османския модел на държавно организиране на пространството и населението на Балканите.” Бейлербейят представлява една държавна институция, която подчинява бейовете на отделните уджове, премахва дотогавашната съюзна равнопоставеност, ограничава самостоятелността им и ги подчинява на Османовата династия [Георгиева, Ц. 1999, с. 158].

⁶ За последователното изграждане на османската административна структура виж [Inalcik, H. 1994, s. 104 – 105; Birken, A. 1976; Gradeva, R. 2002, pp. 498 – 507].

⁷ След края на междусобиците в османската държава и възкачването на султан Мехмед I, започва период на стабилизация и подем [Матанов, Х. 2000, с. 38].

обръща по-специално внимание на вътрешното разделение, съобразено с военно-стратегическата ситуация [Ковачев, Р. 2001, с. 31 – 32]⁸. Постепенно започва изграждането на нови административни единици, определяне на границите им, уточняване и налагане на определени термини в териториалната система. Изгражда се и се развива йерархия от местни провинциални служители, отговорни за управлението на териториалните единици. С утвърждаването на османската власт се създава централизирана административна система в провинциите, при която тюркската аристокрация отстъпва пред изградената йерархия от държавни служители⁹.

Характерно за ранния етап на съществуване на османската държава е непостоянството в границите и неяснотата в статута на отделни териториални единици. Липсва ясно разграничение и между използваните термини. Не е ясна субординацията, както и точното значение на термините *нахия* и *вилает*¹⁰ като в много случаи те се появяват като взаимозаменяеми. М. Т. Гьокбилгин твърди, че през ранния период дори термини като *еялет*, *лива*, *каза*, *нахия*, *вилает* се използват като синоними [Gökbilgin, M. T. 1952, s. 8]. Според многобройни документални свидетелства в края на XV век *казата* и *нахията* се утвърждават като основни административни единици в Османската империя [Ковачев, Р. 2001, с. 38]¹¹. Нов етап в развитието на османската териториално-административна система настъпва при управлението на султан Сюлейман II (1520 – 1566) [Gradeva, R., 2002, p. 503]. Тя става по-централизирана и по-унифицирана, с установяване на пълен контрол над провинциите. Преструктурирането на териториално-административното устройство продължава през XVII век, когато Османската империя започва да изостава във военно отношение от европейските сили. В резултат на неуспешните войни османската държава свива границите си, което се отразява на териториалната ѝ уредба [Грачев, В. 1990, с. 7]. В резултат от Карловацкия мирен договор (1699 г.) Империята за първи път губи значителна част от териториите си¹². Така някои *еялети* отпадат, други намаляват размера си, а трети са съществено реструктурирани.

Съществува тясна връзка между административната структура в османските провинции и добре познатата тимарска система¹³. Османските територии са разделени на териториално-административни единици – *санджаци* и *бейлербейства*, ръководени от управители, които същевременно са и командири на съответните поделения на спахийската войска в този ареал – *санджакбейове* и *бейлербейове*. В Османската империя няма ясно разделение на функциите – висшият османски елит е обучаван както за ръководене на войска, така и за управленческа кариера. Затова на практика двете функции лесно се съвместяват – в мирно време *бейлербейовете* и *санджакбейовете* изпълняват ролята на административни управители на провинциите. Те управляват подчинените им територии като основната им задача е да прилагат решенията на султана в провинциите. Друго тяхно задължение е да се грижат за реда в провинцията и да защитават населението от своеволия и насилия [Inalcik, H. 1994, p. 117].

Що се отнася до произхода и професионалния профил на висшите провинциални служители, *бейлербейове* и *санджакбейове*, през ранния период те са набирани измежду представителите на сис-

⁸ Съобразно тази променена военно-стратегическа ситуация Търновското царство например е разделено между Никополски и Софийски санджаци.

⁹ Често пограничните военни части на *удж бейовете* играят дестабилизираща роля във вътрешния живот на османската държава през XV век. Те се съюзяват с претендентите за престола и създават фронт срещу централната власт, като по този начин отслабват авторитета на владетеля и разстройват османската отбранителна система в Румелия. Именно поради тази причина османските султани ограничават влиянието им и ги сменят с назначени служители, които са лоялни към централната власт [Иналджък, Х. 2000, с. 36].

¹⁰ М. Гьокбилгин дава примери от XV и XVI век, които свидетелстват, че *нахията* няма установена големина и място в териториалната йерархия [Gökbilgin, M. T. 1964, s. 37 – 39]. Р. Градева сочи, че в Никополски санджак някои от териториалните единици са представени като *вилаети*, а други като *нахии* [Gradeva, R. 2002, p. 501]. Хр. Матанов също посочва смесването на двата термина в Кюстендилски санджак [Матанов, Х. 2000, с. 102].

¹¹ Често обаче продължават да се използват паралелно, което създава объркване. Например в документите от XVII век *казата* Търново, която е отбелязана като *каза* още през XVI век (1516), се появява и като *нахия* (1629) или *вилает* (1643) [Калицин, М., Мутафова, К. 2003, с. 64, № 2; с. 264, № 20; с. 266, № 21].

¹² Австрия взема Унгария и Трансилвания, Полша – Подолието и Западна Украйна, Венеция – Морея, Коринт, няколко крепости в Далмация и Босна, Русия – Азов и част от Украйна [Мантран, Р. (ред.), 1999, с. 264].

¹³ Последната е свързана със спахийската войска (конницата) в империята и организира разпределянето на приходите на войниците. Спахиите не получават заплати, а отчисления във вид на данъци от определени територии (*тимари*). Така всички спахии са разпределени в османските провинции, прикрепени към тимарите си, които пък са организирани териториално в санджаци, ръководени от техните военни командири – *санджакбейове*.

темата кул, при която всички служители се считат за роби на султана и се чувстват лично обвързани с него¹⁴. Постепенното развитие на кариерата на бейлербейове и санджакбейове от по-ниските към по-високите нива във военноадминистративната структура е задължително условие и част от системата. Редки са случаите, когато служителите редуват назначения в столичната и провинциалната администрация¹⁵. Стройната система на организация на османското управление, характерна за XV – XVI век обаче скоро се нарушава. Системата кул, която в продължение на векове осигурява на централната власт служители, абсолютно верни и напълно зависими от нея губи значението си. Досегашните административни и военни служители, които имат статут на роби на султана, са изместени от хора, идващи от свитите на висшия управленски елит и подчинени на своите патрони. Развива се системата на покровителство, лични връзки и ходатайства при заемането на висши постове в управлението на Империята. Системата кул се подменя от една клиентелистка система на големите „семейства“ (households), в която патрони и клиенти си помагат взаимно при изкачване и поддържане на кариерата в османската управленческа йерархия [Findley, C. 1989, p. 68; Kunt, M. 1983, p. 76, 95].

На местно ниво тези нови валии получават допълнителна сила благодарение на упадъка на старите типове войски. С намаляване значението на спахийската конница намалява значението и на нейните командири – санджакбейовете и те са изместени от валиите [Kunt, M. 1983, p. 88]. Промяната в баланса е свързана с реструктуриране на военната организация в провинциите и налагането на местните войски (йерлю) като основна военна сила, в чието организиране и ръководство именно валиите играят ключова роля. Местните войски са лично зависими от валиите, затова В. Мутафчиева ги нарича „частни войски“ [Мутафчиева, В. 1993, с. 30]. Те са събирани по заповед на валиите и са издържани от тях. Контролът над провинциалната военна сила създава възможности за по-голяма свобода във вземането и налагането на решения от страна на провинциалните управители. Поради тази причина те се стремят да поддържат своите отряди дори и в мирно време¹⁶.

Румелийските валии

Обикновено срокът, на назначение на един валия е кратък – от една до три години¹⁷. Такава е всъщност тенденцията в Османската империя, наложена още в ранния период¹⁸. Честите смени са начин за контрол на султанските служители като им се отнема възможността да се задържат трайно в дадена провинция, да се обвързват с определен регион, да стават притежатели на имоти, да създават трайни връзки с местното население и най-вече с провинциалния елит, което би могло да бъде предпоставка за евентуален сепаратизъм (предвид факта, че се намират далеч от столицата и разполагат със значителни военни сили) [Рико, П. 1988, с. 84 – 85]. Документите сочат, че през разглеждания период почти всяка година на поста на румелийски валия се появяват нови личности¹⁹.

¹⁴ В случая смисълът на „роб“ кореспондира с този на „слуга“. Всички служители на султана се считат за негови роби, тъй като зависят напълно, получават приходите си и дължат цялата си кариера на него [Inalcik, H. 1994, p. 80]. Метин Кунт илюстрира представата за зависимост в Османската империя със случай, в който висш служител нарича себе си „роб на султана“, тъй като яде неговия хляб, тоест бива издържан от него [Kunt, M. 1983, p. 41 – 42].

¹⁵ Узунчаршъль ясно формулира начина на издигане на висшите провинциални служители. Според него един бейлербей или мир-и миран трябва да служи дълго като санджакбей. Впоследствие бейлербейат може да се издигне и до везирски пост [Uzunçarşılı, İ.H. 1948, s. 184 – 186].

¹⁶ За да илюстрира начина на рекрут, В. Мутафчиева привежда един цитат от Жюшеро дьо Сен Дени: „Ако обстоятелствата изискват мобилизация, Портата упълномощава пашата на дадена провинция да събере от нея средства и да организира войска. Пашата бърза да се възползва: той облага богатите хора, разполага с обществените фондове, изтръгва пари от богатите вакъфи и винаги води повече войска, отколкото са му поискали...“ Впоследствие пашата не разпуска войската, а я поставя под свое разпореждане [Мутафчиева, В. 1993, с. 30].

¹⁷ Продължителността на службата (три години) е точно посочена във фермана за назначението на Хаджъ Мехмед Хакъ паша от 14 април 1801 г. [Тивчев, П., Калудова, Й. 1970, № 4, с. 76, № 11].

¹⁸ Х. Иналджък съставя таблица на периода на управление и мястото на пребиваване на румелийските бейлербейове в началния период на създаване на провинцията. Таблицата се основава на регистъра на санджака Арванид, който се съхранява при румелийските управници и съдържа техни вписвания от 1431 г. до 1455 г. Според тази таблица румелийските бейлербейове не се задържат на поста повече от една – две години [Иналджък, Х. 2000, с. 124].

¹⁹ Виж приложението с биографиите на румелийските валии и списъка на управлението им на Румелия, представен в началото. Подобна е и ситуацията в съседния еялет Босна, където валиите също остават за срок от една до три години [Йовевска, М. 1995, с. 35].

На този фон особено показателни са редките случаи на по-продължителни назначения. Относително дългият период на управление на някои служители може да бъде свидетелство за качествата им и за доверието, което им е гласувано. Примери за такива назначения са Хуршид Ахмед паша (1809 – 1812) и Марашли Али паша (1815 – 1818). Това са хора, които явно са успешни административни и военни управители, работата им в провинцията е високо оценена или пък изпълняват важни правителствени задачи, военни операции²⁰. Показателно е, че на някои личности валийството на Румелия е поверявано два пъти през различни периоди в тяхната кариера – това са Хуршид Ахмед паша (1809 – 1812; 1820), Решид Мехмед паша (1824 –; 1828 –), Хюсеин паша Каваноз-заде (1819 – 1820; 1833), Сърръ Селим паша (1818 – 1819; 1822).

Правилото е валиите да не се задържат в един регион и да бъдат назначавани в различни части на империята. Биографиите на румелийските валии през периода обаче дават противоречива информация относно този аспект. Много често румелийските валии са назначавани и като провинциални управители в съседната провинция Босна: Сърръ Селим паша, Хуршид Ахмед паша, Джелиледдин Али паша, а Хуршид Ахмед паша заема и поста на валия на еялет Морея. Не са редки и назначенията като мухафъзи в Ниш, Белград, Видин, мутасаръфи на Солун и Трикала²¹. Показателен за ротацията на близки в географско отношение постове е примерът с назначението на Марашли Али паша като мухафъз на Белград през 1815 г. Дотогавашният белградски мухафъз Сюлейман паша е назначен за босненски валия, а босненският валия Хуршид Ахмед паша става управител на Солунски санджак [Димитров, С. 1993, с. 120]. Подобен е примерът с назначенията, предизвикани от смъртта на румелийския валия Хуршид Ахмед паша в края на 1822 г. Тогава за управител на Румелия е назначен босненският валия Джелиледдин паша [Димитров, С. 1993, с. 178 – 179].

Местният произход също може да се приеме за свидетелство за „регионализация“ на кадрите. Сред румелийските валии от периода има един от Пазарджик (Хюсеин паша), един от Босна (Али паша Джелиледдин) и един потомък на Евренос бей (Сърръ Селим паша). От азиатските провинции на Империята един произхожда от Мараш (Марашли Али паша), а двама от Грузия (Хуршид Ахмед паша и Мехмед Решид паша).

В същото време разполагаме с информация за противоположната тенденция. Хуршид Ахмед паша е босненски валия през 1814 – 1815 г., управител на Солун през 1815 – 1816 г., валия на Анадола през 1817 г., а през ноември 1817 г. е валия на Алепо [Süreyya, M. 1995, cilt 2, s. 341; Димитров, С. 1993, с. 120]. Мехмед Бехрам паша е последователно валия на Диарбекир, на Ерзурум, отново на Диарбекир, на Румелия и на Ракка през периода 1808 – 1819 г. [Süreyya, M. 1995, cilt 2, s. 36]. А Шериф Селим Сърръ паша само за една година (1822 г.) е назначен последователно като мутасаръф на Анкара и Кангаръ, валия на Румелия и валия на Босна [Süreyya, M. 1996, cilt 3, s. 66]. От примерите става ясно също, че много румелийски валии се справят успешно с поставените им задачи и дори са повторно назначени (Хуршид паша и Мехмед Решид паша), без да имат местен произход. Опитите да се открие някаква тенденция явно са доста предпоставени.

Средата, от която произлизат румелийските управители, е различна. Някои от тях градят успешна кариера благодарение на своя знатен произход – представителите на провинциални аянски семейства са доказателство за влиянието и успешното развитие на местния нобилитет в рамките на имперската управленческа система. Други са роби, които се издигат благодарение на системата кул и достигат до най-високото ниво в османската управленческа йерархия. От биографиите на румелийски валии става ясно, че един е от аянски род (Хюсеин паша), а Сърръ Селим паша е потомък на виден стар

²⁰ За личностните качества на някои от управителите свидетелстват и техните назначения като велики везири. През разглеждания период трима румелийски валии заемат и поста на велики везири – Хуршид Ахмед паша, Мехмед Решид паша и Селим Мехмед паша. Хуршид паша става велик везир през 1812 г., веднага след първото си управление на Румелия, Мехмед Решид паша също става велик везир през 1828 г., след като преди това е валия на Румелия. За разлика от тях Селим Мехмед паша е назначен за управител на Румелия през 1828 г. след службата му на велик везир в столицата. Така двама бъдещи велики везири управляват провинцията последователно един след друг. Очевидно тези османски управници се намират на върха на своята кариера, когато заемат поста на румелийския валия. Те са влиятелни и успели хора, които се радват на силна поддръжка и протекция в столицата [Karal, E. Z. 1970, s. 165].

²¹ Виж биографиите на румелийските валии по-долу.

османски род; двама са сейиди (Сърръ Селим паша и Джелиледдин Али паша); двама са роби (Хуршид Ахмед паша и Решид Мехмед паша).

Представителите на местните знатни родове се издигат и правят кариера не само благодарение на връзките и доброто си положение, но и на икономическите си възможности. Ако Сърръ Селим паша наистина е от рода на Евренос бей, както се твърди в биографията му, то той се отличава с изключително виден произход. Към високото положение на неговото семейство се прибавя и титлата потомък на Пророка (сейид). Негов противовес са двамата роби, Хуршид паша и Решид паша, които обаче са пример за изключително успешна кариера. Възшност именно те са двамата румелийски валии, които стават и велики везири и очевидно олицетворяват традицията на системата кул в османското управление. Интересни са и сведенията около произхода на Джелиледдин Али паша – родом от Босна, сейид, вероятно последовател на бекташийския орден.

В допълнение ще споменем още една интересна подробност от дейността на румелийските валии в началото на XIX век. Те биват назначавани едновременно на два поста в рамките на еялета. Това обстоятелство обаче не влияе съществено за съсредоточаване на широка власт в ръцете на провинциалните управници, поради спецификата на обстоятелствата. Решението за подобно съвместяване принадлежи на султана и се основава на политическите събития и личните качества на даден служител. Съответно и съвместяването на постове важи само в продължение на мандата на дадения служител и предоставените му прерогативи не се прехвърлят автоматично върху назначените след него. Красноречив пример е съвместяването на длъжност на румелийски валия с тази на мухафъз на Белградската крепост²² и мутасаръф на Смедеревския санджак, поверено на Марашли Али паша от 1815 до 1818 г. [ТДМИ. Т. 3. 1955, с. 74 – 75]. Назначението е извършено с ферман на султана от 22 ноември 1815 г. и е резултат от политическите събития в региона. След като участва в кампанията срещу сръбските въстаници, Марашли Али паша е натоварен да води и преговорите с тях. Назначаването му за мухафъз на Белградската крепост трябва да се приеме като гаранция за спазване на условията и запазване на сключеното примирие [Димитров, С. 1993, с. 120]. Аналогичен пример се открива извън границите на Румелия. През 1939 г. Мирза Мехмед Саид паша е силистренски мюшир и мухафъз на крепостите Варна и Русе²³. През 20-те години на XIX век, след победата над Али паша Янински, някои от албанските санджаци са поставени под прякото ръководство на румелийския валия. Според титулатурата му в документи от юли 1825 г. и декември 1829 г. той е действащ румелийски валия и мутасаръф на санджаците Янина и Делвина [ТДМИ. Т. 4, 1957, с. 108, № 50; т. 5, 1958, с. 47 – 48, № 76]. Вероятно тази мярка е използвана като начин да се въведе в ред тяхното управление и да се установи по-силен контрол над непокорните албански територии. Известно е съвместното управление и на други санджаци в рамките на Румелийския еялет. Например в един документ от октомври 1824 г. Мехмед Емин Ебу Лобуд паша е наречен (бивш) валия на Румелия и мутасаръф на Солунски санджак [ТДМИ, т. 4. Скопје, 1957, с. 100, № 126].

Сравненията с други османски провинции показват, че и това съчетаване на длъжности е широко разпространено. В съседния Силистренски еялет през 1812 г. Хафъз Али е назначен валия, а с цел осигуряване на подчинение в региона, скоро му е поверен и Никополски санджак [Димитров, С. 1993, с. 95 – 96]. Подобно е положението и в анадолските провинции на Османската империя. Въз основа на множество документи в сиджилите на съответните градове М. Туш обобщава, че се срещат назначения на валии, които едновременно управляват еялета и един или няколко санджака [Tuş, M. 2001, s. 28, 40]. Един от посочените от него примери е за управлението на еялета Караман заедно със санджаците Акшехир, Бейшехир и Аксарай от валията Сюлейман паша през 1770 – 1771 г. [Tuş, M. 2001, s. 38], 60 години по-късно, през 1834 г., същите санджаци се управляват от валията на Караман, Али паша²⁴.

²² В македонския превод той е представен като “губернатор”, но съпоставката с факсимилето на документа дава оригиналния османски термин [ТДМИ. Т. 3, 1955, с. 109].

²³ **Исторически музей Русе**, V\2922, л. 135а. Документът ми е предоставен за ползване от н. с. д-р Орлин Събев, за което сърдечно му благодаря.

²⁴ М. Чадърджъ представя няколко примера за управление на анадолски санджаци от местните валии: 1818 г. валията на Диарбекир, Ебубекир паша, управлява и санджаците Болу, Кастамону и Вираншехир; през 1826 г. валията на Карахисар, Хюсрев паша, управлява санджаците Анкара и Султаньоню; през 1835 г. валията на Карахисар, Иззет паша, управлява санджаците Анкара и Чанкъръ [Çadırcı, M. 1997, s. 15, 19, 21].

Внимание заслужава и едно сведение, нямащо аналог сред останалите известни примери. Според изследването на М. Чадърджъ през 1827 г. валията на еялет Анадол го управлява и като мутасаръф на всичките му санджаки [Çadirci, M. 1997, s. 21].

Друг пример на съвместяване представя кариерата на румелийския валия Хуршид Ахмед паша. В края на своя живот²⁵ той е румелийски валия и сераскер на войските в Пелопонес в акцията срещу гръцките въстаници. Явно назначаването като сераскер в определена военна операция не изключва възможността от назначение на валийски пост в друга териториално-административна единица. За това свидетелстват и други примери: валията на Морея, Велиеддин паша²⁶ е “върховен комендант (сераскер – б. авт.) на Видинската страна” срещу русите през ноември 1810 г. [ТДМИ. Т. 3, 1955, с. 28 – 29, № 14]; Мехмед Решид паша е валия на Коня и сераскер в Морея през август 1821 г. [Süreyya, M. cilt 2, 1995, s. 432].

Причините за тези решения, както споменахме по-горе, често са конкретните политически събития, които изискват по-силен контрол и решителни действия в дадени региони на държавата. Като важна причина също така може да се изтъкне увеличаването броя на везирите в империята. Когато не могат да им бъдат осигурени полагащите им се валийски места с подходящи доходи, те биват назначавани за мутасаръфи на два или повече санджака. Внимание заслужава и тезата за вероятна връзка с политиката на централизъм, провеждана от султана. В Румелия тя се изразява в предаването на непокорните албански земи под прякото управление на валията.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Валиите принадлежат по-скоро към столичния, отколкото към провинциалния елит. Те биват назначавани и съответно се съобразяват със ситуацията в столицата – с борбите и разместванията в двореца. Повишенията и уволненията им зависят до голяма степен от интригите в двореца. Всяка тяхна погрешна стъпка, неуспешна военна акция, загуба на бойното поле, може да им коства позицията. Също така изпадането в немилост на техните патрони също може да доведе до тяхното уволнение или заточение (с отнемане на имуществото). Валиите запазват своите конаци в столицата и вероятно това е най-постоянното място, с което са свързани. Изключение правят някои управници, като наследника на Евренос бей – Селим Сърръ паша, които имат местен произход, силни връзки с Румелия, големи имения (чифлици), включително са обвързани посредством търговски и други финансови операции и съдружничества с местните аяни. Постоянните смени на назначенията ги отправят ту в Румелия, ту в Анадола, ту в Египет. Те са столичен елит, който поне привидно няма трайни връзки с провинциите.

Така че до голяма степен техният интерес е насочен към това какво става в столицата. Следят интригите и смените в двореца. Военните им успехи и неуспехи влияят върху тяхната кариера. Поради тази си дистанцираност от ежедневието на провинциите, валиите са принудени да имат свои помощници, които действат като модератори при контрола над провинциите. Затова през периода аяните се явяват ключови фигури в управлението на Румелия. Те биват назначавани като мютеселлими – заместници, които на практика управляват провинциите при отсъствието на титулярите (валиите).

До голяма степен това отношение на дистанцираност от провинциалния живот е диктувано от приоритетите на Империята през периода. През XVIII век османската централна власт прилага повсеместно практиката на децентрализация при управлението на провинциите. Събирането на данъците се прехвърля върху отделните общини и техните местни елити; издръжката на местната администрация и покриването на нейните нужди се осъществява също на местно ниво; отговорността за събиране на зърнени храни и войска се поверява на аяните. Така местните първенци – първо мюсюлманите, а постепенно и немюсюлманите, получават все повече отговорности в рамките на местното управление. Властта намалява броя на изпратените столични чиновници и разчита на местните първенци при управлението на провинциите и справянето с проблемите. Това, от една страна, освобождава човешки и финансов ресурс, но от друга делегира широка власт в ръцете на аяните и чорбаджиите. Така те получават контрол върху големи държавни финансови ресурси и ценен опит в управлението. Валиите

²⁵ Хуршид Ахмед паша умира в следствие на сърдечен удар, получен след вестта за екзекуцията на неговия покровител, султанския фаворит Халет ефенди [Димитров, С. 1993, 178 – 9].

²⁶ Син на Али паша Тепеделенли.

възприемат същия модел на управление, наложен от централната власт и в много от случаите прехвърлят своите задължения върху своите заместници – мютеселлимите, които също са избирани измежду местните аяни. Така доброволно те им преотстъпват властта в името на свободата да прекарват повече време в столицата и да не се ангажират с местните проблеми в провинциите, които те не познават и с които не са свързани.

В края на XVIII – началото на XIX век Румелия се управлява формално от валии, изпратени от столицата, представители на столичния елит с отлични качества и впечатляваща биография. Много от тях са хора, които имат отлична кариера и бързо издигане в йерархията, благодарение на доказаните си военни и управленски качества. За тях обаче постът на румелийски валия е стъпка в кариерата, която ги води по-нагоре. Те се интересуват най-вече от военните успехи и ротациите в дворцовата йерархия. На практика задкулисно Румелия се контролира от местните аяни, които са се инфилтрирали успешно в местната власт, заемайки ключови административни позиции на мютеселлими, хазинедари и други.

ПРИЛОЖЕНИЕ 1. БИОГРАФИИ НА РУМЕЛИЙСКИТЕ ВАЛИИ, 1808 – 1839 г.²⁷

Хуршид Ахмед паша 1809 – 1812 г., 1820 г.

По произход Хуршид Ахмед паша е грузинец. Първоначално е роб на един татарин. Няма данни за началния етап в неговата кариера. Първото негово назначение, отразено в изворите, е това на секретар на Дивана (реис юл-кюттаб). Участва във военна кампания в Египет, а след това е назначен за мутасаръф на Шкодра с титлата мир-и миран. През 1804 г. става валия на Египет със сан везир [Süreyya, M. Cilt 2, 1995, s. 341]. През 1805 г. е уволнен от поста²⁸, а през август се завръща отново. През октомври 1806 г. е валия на Морея и Ниш [Süreyya, M. Cilt 2, 1995, s. 341]. Много вероятно е назначението му като управител (мухафъз) на Ниш да е пряко свързано със задълженията му на сераскер във военната кампания срещу сърбите и русите, както той е изрично титулуван в документите²⁹. Още повече че Ниш е основният център на османската армия срещу сърбите. Хуршид паша продължава да заема длъжността главнокомандващ османската армия срещу сърбите и през периода 1807 – 1812 г.³⁰, съвместявайки я с поста на румелийски валия³¹, предоставен му през втората половина на 1807 г.³²

Назначението му като румелийски валия е последвано от заемането на най-високия пост в османската управленческа йерархия, този на велик везир. В списъка, съставен от Е. З. Карал, Хуршид Ахмед паша е посочен велик везир на султан Махмуд II през периода 1812 – 1814 г. [Karal, E. Z. 1970, s. 165] Дипломатическите донесения на европейските консули твърдят, че в качеството си на велик везир той ръководи акцията срещу румелийските аяни, и по-точно срещу наследника на Осман Пазвантоглу, Молла Идрис, през 1812 г.³³ След успешния ѝ край той продължава действията си срещу местните първенци, премествайки армията си в Одрин и оглавявайки акция срещу хасковския аян Емин ага в началото на 1813 г. [Димитров, С. 1993, с. 100 – 102] Впоследствие Хуршид Ахмед паша отново се намесва в акцията срещу сръбските въстаници [Димитров, С. 1993, с. 102, 105; Karal, E. Z. 1970, s. 106; ДБИ. Т. 3, с. 124 – 128, № 232] като през 1815 г. участва в преговорите за постигане на мир между двете страни. Не успява обаче да се наложи в машинациите, провеждани от османските

²⁷ Настоящите биографии на румелийските валии са съставени до голяма степен на основата на данните, представени в биографичния речник, съставен от Мехмет Сюрейя (Süreyya, M. Sicill-i Osmani Yahud Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye. Istanbul). В същото време обаче информацията е обогатена и разширена благодарение на многобройните разнообразни извори, които са използвани в допълнение. Освен това, отново благодарение на използваните допълнителни източници, са направени редица корекции, най-вече на хронологията на назначенията на представените османски висши служители. Макар да не са постигнати напълно плътността и релефът на образите, които са търсени, все пак изградените биографии дават възможност да се очертаят както някои от характерните черти на отделните личности, така и да се открият необходимите качества, играещи роля при издигането в управленческата йерархия.

²⁸ В Ориенталски отдел на НБКМ се съдържа документ за злоупотребите на Хуршид паша в Египет. Вж. НБКМ, Ор. отд., ОАК, а. е. 198/22.

²⁹ Той е наричан сераскер на “Нишката страна”, “Софийската страна” или на “Янинската армия” [ТДМИ. Т. 3, 1955, 16 – 17, № 49, с. 17 – 18, № 50; т. 4, 1957, с. 56 – 57, 60 – 61, № 74, с. 66 – 67, № 94].

³⁰ Октомври 1809 г. [ТДМИ. Т. 3, 1955, с. 16, № 49]; декември 1810 г. [ТДМИ. Т. 3, 1955, с. 29, № 25]; февруари 1811 г. [Димитров, С. 1993, с. 42]; март 1811 г. [ТДМИ. Т. 3, 1955, с. 35, № 50]; май 1811 г. [Димитров, С. 1993, с. 51]; юни 1811 г. [ТДМИ. Т. 3, 1955, с. 39, № 61].

³¹ В битолските документи е регистриран султански ферман от декември 1809 г. с който се продължава мандатът му на румелийски валия и сераскер [ТДМИ. Т. 3, 1955, с. 17, № 50]. В друг документ от 1811 г. той също се сочи като “румелийски валия и сераскер на софийската страна” [ТДМИ. Т. 3, 1955, с. 39, № 61].

³² Горното изложение се базира на една заповед, издадена от Хуршид Ахмед паша през август 1807 г., и регистрирана в битолските сиджали [ТДМИ. Т. 2, 1955, с. 109 – 110, № 157]. В нея той се титулува като румелийски валия и сераскер на армията против сръбските въстаници. Интересно е, че между неговото назначение и назначението на предишния румелийски валия има период от няколко месеца, тъй като в битолските сиджали е регистриран също така ферманът за назначението на Осман паша, който е издаден през април 1807 г. [ТДМИ. Т. 2, 1955, с. 101 – 103, № 99].

³³ Има сведения, че той пребивава с войската си в Шумен, оглавявайки акция срещу Молла Идрис [Димитров, С. 1993, с. 95 – 96].

висши сановници, и е изместен от Марашли Али паша, който паралелно с него води преговори за спиране на военните действия и впоследствие, благодарение на тази си роля, е назначен за белградски мухадъз и управител на Смедеревски санджак³⁴.

По същото време (1814 – 1815 г.) Хуршид Ахмед паша е назначен за кратко като босненски валия, а впоследствие (1815 г.) като мутасаръф на Солун [Димитров, С. 1993, с. 120]. Според биографията, съставена от М. Сюрейя, той е валия на Босна от март 1815 г., а валия на Солун от януари 1816 г. През 1817 г. Хуршид Ахмед паша е валия на Анадола, а през ноември 1817 г. е валия [Süreyya, M. cilt 2, 1995, s. 341] на Алепо. Липсват сведения за кариерата му през периода между 1817 – 1820 г., когато започва подготовката на военната кампания срещу Али паша Тепеделенли, в която Хуршид паша има ключова роля.

Кампанията срещу Али паша започва през юли 1820 г. [Арш, Г. Л. 1964, с. 319], но Хуршид Ахмед паша се включва в нея като главнокомандващ на цялата османска армия в началото на 1821 г. [Арш, Г. Л. 1964, с. 328] Според Г. Арш и Стр. Димитров, които използват дипломатическите доклади на чуждите представители в Османската империя през периода [Арш, Г. Л. 1964, с. 328; Димитров, С. 1993, с. 145], както и хрониката на Джевдет паша, по това време той е управител на Морея. Заповедите, издадени от самия Хуршид Ахмед паша през февруари 1821 г. обаче показват, че той повторно заема поста валия на Румелия [ТДМИ. Т. 4, 1957, с. 54, № 39, с. 55, № 40, с. 56, № 42, с. 57]. В една от тях той е титулуван като “румелийския валия Хуршид Ахмед паша, уважавания везир, славния мюшир, върховния комендант на Янинската страна, инспектор³⁵ на проходите” [ТДМИ. Т. 4, 1957, с. 56 – 57]³⁶. Самата кампания е подробно проследена от Г. Л. Арш в книгата му за историята на Епир и Албания. Според документите Хуршид паша остава в Янина след победата над Али паша – от февруари до април 1822 г., когато получава нова задача – да се справи с гръцките въстаници, и се отправя с войската си към Лариса³⁷. Управлението на Янински санджак е поето от Омер паша Вриони, бивш съратник на Али паша, а впоследствие участник във военната кампания за унищожаването му [Арш, Г. Л. 1964, с. 245, 295, 319 – 320, 323 – 324]. Документите, в които се открива името на Хуршид паша, потвърждават с категоричност, че постът на румелийски валия е заеман от него до април 1822 г.³⁸, като същевременно е и сераскер на османската армия в Морея³⁹. Не е ясно дали остава румелийски валия до смъртта си през ноември същата година, или е назначен за валия на Морея, както твърди Стр. Димитров, тъй като документите в битолските сиджали не посочват името на румелийския валия през този период.

Със сигурност обаче пашата пребивава в Морея и ръководи отблизо военната операция в региона до смъртта си през ноември 1822 г.⁴⁰ За последното свидетелства описът на част от имуществото му, направен през 1824 г. [ТДМИ. Т. 4, 1957, с. 89 – 91, № 44 от февруари 1824 г.] Според текста на документа имуществото първоначално се намира в Морея, и по-точно в Лариса⁴¹, и трябва да бъде

³⁴ Ферманът от 22 ноември 1815 г. за назначението на Марашли Али паша като белградски мухадъз и управител на Смедеревски санджак е регистриран в битолските сиджали [ТДМИ. Т. 3, 1955, с. 74]. Сведенията за преговорите и назначението му се потвърждават също така от докладите на чужди дипломати, цитирани от Стр. Димитров [Димитров, С. 1993, с. 120].

³⁵ В публикацията терминът не е запазен в оригинал, а е преведен. Най-вероятният термин е дербенджибашъ.

³⁶ Според Стр. Димитров пашата е назначен като главнокомандващ османската армия в Янина в края на 1820 г. Стр. Димитров цитира списък на назначения, обявени на 2.12.1820 г. и предадени в консулските доклади на френските дипломати [Димитрова, С. 1993, с. 145].

³⁷ Поставената му задача се потвърждава и от други извори [Karal, E. Z. 1970, s. 113; ТДМИ. Т. 4, 1957, с. 79, № 61].

³⁸ Виж заповедите, издадени от румелийския валия Хуршид Ахмед паша и султанските фермани, адресирани до него, регистрирани в битолските сиджали от 1821 – 1822 г. [ТДМИ. Т. 4, 1957, с. 60, № 63, 60 – 61, № 74, с. 66, № 94, с. 78, № 58, с. 79, № 61, 79 – 81, № 67].

³⁹ Според Стр. Димитров той е валия на Морея по това време, но документите ясно го сочат като румелийски валия до април 1822 г. След това не е ясно кой е управителят на Румелия, тъй като името му липсва в използваните документи [Димитров, С. 1993, с. 145].

⁴⁰ Датата, представена от М. Сюрейя, влиза в противоречие със сведенията, които дава Стр. Димитров [Димитров, С. 1993, с. 179]. Според него Хуршид Ахмед паша умира в следствие на удар, причинен от вестта за екзекуцията на неговия покровител Халет ефенди. Документите свидетелстват, че Халет ефенди е екзекутиран след 20 ноември, следователно и смъртта на Хуршид Ахмед паша би трябвало да се измести с няколко дена.

⁴¹ Според обясненията, съпътстващи процедурата на пренасяне на имуществото на пашата, става ясно, че описът е съставен в Лариса от тамошния кадия [ТДМИ. Т. 4, 1957, 89 – 91, № 44].

преместено от там в Битоля, където ще остане на съхранение. Процедурата по преместването се извършва от специално назначен служител на Портата, капуджибашията Хаджъ Юсуф ага. Прегледът на наследствения опис показва, че вещите, съхранявани в Битоля, са само част от имуществото на пашата, а именно тези, които той носи при своите пътувания. В списъка фигурират предимно лесно преносими предмети – оръжия и скъпоценности. Голяма част от тях вероятно са подарени на валията по различни поводи. Например в описа фигурират кюркове, които се смятат за изключително скъпа вещ и са обичаен подарък, предназначен за представителите на османския елит⁴². Със сигурност един от тези кюркове, както и една сабя, са му подарени от султана няколко месеца преди смъртта му по случай неговата победа над Али паша Янински⁴³. Относно съдбата на другата част от имуществото на пашата биха могли да се правят само предположения. Вероятно по-голямата част от имуществото се е намирала в Истанбул, където повечето висши османски сановници притежават свои резиденции (конаци).

Фактът, че държавните служители се занимават с наследството на валията трябва да се смята за обичайна практика предвид факта, че имуществото на починалите висши административни и военни служители по закон принадлежи на султана и на държавната хазна. Остава открит обаче въпросът дали към починалия валия са били отправени обвинения за злоупотреби и нарушения като обстоятелство, засилващо основанията за конфискация. Тези предположения се базират на факта, че през 1822 г. е предприета кампания против Халет ефенди, султански фаворит и покровител на Хуршид Ахмед паша, в резултат на която той е обвинен в противодържавни дела и екзекутиран. Това обстоятелство има определени последици и върху съдбата на поддръжниците на Халет ефенди, сред които е и Хуршид Ахмед паша. Има сведения, че много от тях са уволнени от заеманите постове, а други са изпратени в затвора [Димитров, С. 1993, с. 179]. Според донесенията на чуждите дипломатически представители в Истанбул, когато научава новината за екзекуцията на Халет ефенди, Хуршид паша получава сърдечен удар, вероятно притеснен за своята собствена съдба, и това води до смъртта му [Димитров, С. 1993, с. 179]. Пашата, който успява да проведе успешната акция срещу един от най-силните сепаратисти и противници на Портата, Али паша Тепеделенли, който заема поста на велик везир и ръководи кампаниите срещу сръбските и гръцките въстаници, завършва живота си засегнат от интригите в столицата.

1812 – 1813 г.

Хронологията на назначенията на румелийски валии след назначението на Хуршид Ахмед паша за велик везир през 1812 г. не е много ясна. Появяват се няколко души, с името “Али паша”, чиято идентификация и разграничение обаче не е напълно сигурна. Според едно сведение на ген. Андреоси от 13 март 1813 г. [Süreyya, M., cilt 1, s. 278]⁴⁴ през същата година за валия на Босна е назначен Али паша, бивш кетхюда на великия везир Хуршид паша, който дотогава е румелийски “бейлербей”. Вместо него “бейлербей” на Румелия става Карслъ Али паша. Докато ген. Андреоси посочва двама човека с едно и също име, които последователно, вероятно в период от една-две години, заемат поста румелийски валия, в сборника с биографии, съставени от М. Сюрейя, е посочен само един румелийски валия с името Али паша. Обстоятелството, което внася допълнително объркване е, че М. Сюрейя всъщност говори за трети човек, различен от горепосочените двама, а именно Марашли Али паша [Süreyya, M., cilt 3, 1996, s. 653]. Документите, отразяващи събитията, могат да се приемат за по-достоверен източник и този човек не може да бъде отъждествен с Марашли Али паша, тъй като има ясни сведения, че Марашли Али паша управлява провинцията няколко години по-късно, от 1815 г. до началото на 1818 г. Съпоставката на изворите и сборника с биографии показва, че М. Сюрейя не споменава назначение на

⁴² Например валиите подаряват кюркове на великия везир при получаване на фермана за назначението им [Uzunçarşılı, İ. H. 1948, s. 150–157].

⁴³ Според хатт-и шериф от февруари 1822 г., издаден по повод победата на Хуршид Ахмед паша над Али паша Тепеделенли, наред с редицата права, които му предоставя (валията има право да награждава везирите, мирмираните, аяните и офицерите в Румелия, да наказва, да раздава правосъдие и да защитава раята), султанът му подарява и кюрк със самурова кожа и сабя, украсена със скъпоценни камъни [ТДМИ. Т. 4, 1957, с. 78, № 58].

⁴⁴ АМАЕ, СР, т. 227, л. 176 – доклад на ген. Андреоси от 13 март 1813 г., цит. по: Стр. Димитров [Димитров, С. 1993, с. 109].

Карслъ Али паша като румелийски валия⁴⁵, въпреки че документите изрично свидетелстват за това. В един ферман от 18 март 1813 г., регистриран в битолски сиджил, се посочва, че за върховен комендант на Нишката армия в борбата срещу сърбите се назначава, “както по-рано, румелийския валия Карели Али паша” [ТДМИ. Т. 3, 1955, 54 – 56]. Според други сведения “Карслъ Али паша” е мутасаръф на Чирменски санджак до 1813 г., когато обаче е уволнен поради „мекушавост и несигурност” при провеждане на наложената от Портата политика [Димитров, С. 1993, с. 131]. Така в периода 1812 – 1813 г. управлението на еялета Румелия остава неясно, тъй като сведенията, предоставени от различните извори, са доста противоречиви, за да подпомогнат съставянето на точно установена хронология на поста на румелийски валия през периода.

Бехрам Мехмед паша 1813 – 1814

Според биографията му, представена от М. Сюрейя, той произхожда от провинциите на Османската империя, без да се уточняват други подробности около произхода му. По време на управлението на султан Селим III управлява последователно няколко еялета, сред които конкретно е споменат само Трабзон. Постепенно се издига от капъджъбашъ до мир-и миран, а след това и до нивото на везир в йерархията на сановеите в Османската империя. През септември 1808 г. е валия на Диарбекир; 1809 г. е валия на Ерзурум; през 1810 г. е отстранен от този пост, а по-късно отново е назначен като валия на Диарбекир; валия на Румелия; валия на Ракка през 1819 г. [Süreyya, M., cilt 2, 1995, s. 36] За съжаление, М. Сюрейя не посочва точно периода на управлението му на еялета Румелия, но според два документа от 1813 г. румелийският валия по това време се нарича Хаджъ Мехмед Байрам паша [Vasdravelis, J. 1952, № 292, № 293]. Откъслечни сведения за него се откриват и в битолските сиджили. В тях е регистриран документ, който дава подробности около дълговете на валията Хаджъ Мехмед Бехрам паша към местните еснафи, направени по време на престоя му в началото на 1814 г. [ТДМИ. Т. 3, 1955, с. 71] Събирането на храни и други необходими продукти срещу обещание за по-късното им изплащане от страна на местните власти е често срещана практика. Така местните производители издържат и кредитират властта в различни форми.

По-нататъшната му кариера през този период не е изяснена. Единствено Й. Васдравели отбелязва, че през 1821 г. Хаджъ Мехмед Байрам паша участва в потушаване на гръцкото въстание и по-конкретно в областта около Солун като мутасаръф на санджака Солун [Vasdravelis, J. 1968, p. 77]. М. Сюрейя пък твърди, че през 1820 г. той е валия на Сивас, а по-късно на Айдън; през 1821 г. бива изпратен в Сер Фоча, а след няколко месеца продължава кариерата си като валия на Мараш и Ракка; през 1821 г. е валия на Алепо; през 1822 г. повторно е изпратен в Диарбекир; по-късно е преместен в Сивас; през юли 1828 г. е валия на Халеб. Завършва кариерата си през 1829 г., когато е отстранен и заточен. Умира през 1832 г. [Süreyya, M., cilt 2, 1995, s. 36]

Като допълнение в биографията му е посочено, че неговите братя, Осман бей и Мехмед бей, притежават титлата капъджъбашъ. Макар и не особено висока в османската йерархия, тя би могла да свидетелства за позицията на семейството му в османската послужерна аристокрация или местен елит.

Али паша Марашли 1815 – 1818

Според М. Сюрейя Али паша произхожда от Мараш, което е ясно и от неговото прозвище. Постепенно се издига в управленческата йерархия, като преминава от капуджибашийски към мир-и мирански сан. През 1808 г. е мухафъз на Ханя [Süreyya, M., cilt 3, 1996, s. 653].

⁴⁵ Според представената биография той участва във военна кампания срещу Осман Пазвантоглу през 1797–1798 г. като служител в свитата на Кючук Хюсеин. Впоследствие получава мир-и мирански сан заедно с поста мутасаръф на Аксарай. Управител е на санджака Кюстендил през 1806 г., на Охрид през 1808 г. Последното назначение се потвърждава и от историята на Джевдет паша [Матковски, А., Аручи, К. 1980, с. 212]. Получава везирски сан през 1809 г. и отново е мутасаръф на Аксарай, а след това е управител на санджака Чирмен. През 1811 г. е каймакам на войската, а по-късно мухафъз на Пирот. В 1817 г. се установява в Одрин, където умира през 1830/1 г.

Според М. Сюрейя е назначен на поста румелийски валия с ранг везир през 1812 г. [Süreyya, M., cilt 3, 1996, s. 653], което обаче не се потвърждава от документите⁴⁶. Първото свързване на неговото име с този пост в документите е направено през септември 1814 г., когато на “валията на Румелия Марашли Али паша” е заповядано да завладее Белград от сърбите [Димитров, Стр. 1993, с. 120]⁴⁷ януари 1815 г. Вероятно през 1814 г. Марашли Али паша наследява Бехрам паша на поста румелийски валия. Наистина, той участва в потушаването на Второто сръбско въстание наред с настоящия управител на Белградския пашалък Сюлейман паша и валията на Босна бившия велик везир Хуршид паша [Димитров, Стр. 1993, с. 118]. В резултат на успехите, постигнати от него в преговорите за примирие със сърбите, и по настояване на самите въстаници, които разчитат той да гарантира сключеното споразумение, е назначен за мухафъз на Белград и мутасаръф на Смедеревски санджак. Ферманът за назначението му от 22 ноември 1815 г. регистриран в битолските сиджали [ТДМИ. Т. 3, 1955, с. 74]. Специфичното в случая е, че той запазва поверената му по-рано длъжност на румелийски валия и я съвместява с новите си назначения [Димитров, Стр. 1993, с. 119 – 120]. Името му фигурира редовно в документите на местната и централната администрация през периода между 1816 г. и февруари 1818 г. [ТДМИ. Т. 3, 1955, 75 – 76, № 47, с. 82, № 100, с. 86, № 178; т. 4, 1957, с. 23 – 24, № 110, с. 29, № 143] Знае се, че след това заема поста нишки “валия”⁴⁸ и умира през 1821 г. [Süreyya, M., cilt 3, 1996, s. 653]

Управлението на Марашли Али паша се отличава от това на останалите румелийски валии по своята продължителност.

Шериф/Сейид Селим Сърръ паша 1818 – 1819, 1822

Според М. Сюрейя, той е потомък на един от завоевателите на Балканите – Евренос бей. В биографията му липсват каквито и да е други сведения за ранните години от живота му, включително и информация за ранните му назначения [Süreyya, M., cilt 3, 1996, s. 66]. Единственото сведение, свързано с този период в неговата кариера, е документ от 1810 г., в който той е посочен като един от тримата мюлтезими, поемащи задължения за откупуване на паричен данък (бедел) на един от военните корпуси, известни като евляд-и фатихан, в Битолска каза [ТДМИ. Т. 5, 1958, с. 23 – 29, № 39]. Всъщност Селим Сърръ паша си разделя едната половина от откупа с капуджибашията Ахмед Тевфик бей, а другата половина се поема от Юсуф паша Сирозли. И двамата са местни първенци (аяни)⁴⁹, но докато за личността на първия няма сведения, то вторият, Юсуф паша, е много известен. Той е син на Исмаил бей от Серес, силен местен аян, владеещ областта около Серес и Солун в края на XVIII век, противник на Али паша Янински в борбата за надмощие в региона. Свързването на Селим паша с тези хора води и до определени изводи относно връзките му с определени среди в региона и в местното управление. Интересно е, че документът променя профила на Селим паша, защото го свързва не толкова с висшата имперска администрация, колкото с най-високото ниво от местните аяни в Румелия. Вероятно тримата принадлежат към социална група с общи интереси. Ако е точно сведението на М. Сюрейя за принадлежността на Селим паша към рода на Евренос бей, то той определено трябва да се причисли към висшия румелийски нобилитет. Това обвързва трайно пашата и с европейските територии на Османската империя.

Регистрираните назначения на Селим паша започват от 1818 г., когато той заема поста румелийски валия заедно с получаването на везирски сан. През 1819 г. е мухафъз на Нафпактос⁵⁰. През 1820 г. е сочен като “валия”⁵¹ на Солунски санджак [Калудова, Й. 1972, с. 145, № 32]. През 1822 г. са отбелязани

⁴⁶ Виж текста по-горе, отнасящ се за назначенията през периода 1812 – 1813 г.

⁴⁷ Следващото споменаване датира от 13 януари 1815 г., когато в регистър на софийския съд е вписано наследство на секбана Абдуллах, който е от секбаните на капубюлюкбашията Мустафа, на служба при каймакама на Битоля, мир-и мирана Исмаил паша, който е назначен от “настоящия валия на Румелия Али паша”. Вж. **НБКМ**, Ор. отд., S 31, л. 48.

⁴⁸ В случая става въпрос за мухафъз. Всъщност М. Сюрейя често смесва длъжностите валия, мутасаръф и мухафъз като обикновено назовава всички тях като “валия”. Затова отук нататък правилният термин при такова смесване е даден в бележка.

⁴⁹ Санът капъджбашъ се дава много често през този период на местни първенци.

⁵⁰ Днес град в Гърция, със старо име Инебахтъ.

⁵¹ Мутасаръф.

последователно три различни назначения. Първоначално е мутасаръф на Анкара и Кангаръ, след това “валия на София”, което би могло да се тълкува като валия на Румелия, и впоследствие валия на Босна и Херцеговина. През 1826 г. Сърръ Селим паша се оттегля в чифлика си, където умира [Süreyya, M., cilt 3, 1996, s. 66].

Според биографията, съставена от М. Сюрейя, Сърръ Селим паша е два пъти валия на Румелия – през 1818 – 1819 г. и 1822 г. Назначен е вероятно около ноември 1818 г., когато в битолските сиджали се появява името на нов каймакам в града [ТДМИ. Т. 4, 1957, с. 33, № 158]⁵². Името на валията се появява в документите в периода януари – юли 1819 г. [ТДМИ. Т. 4, 1957, 40 – 41, № 25]⁵³ Много вероятно е той да управлява и по-късно, до есента на 1819 г., тъй като, въпреки че имената на валията не са отбелязани в регистрираните заповеди, то се откриват имената на неговите заместници. А през този период се запазват същите хора на постовете каймакам на Битоля и мютеселлим на София.

В документите липсват сведения за повторното му назначение през 1822 г. Много вероятно е през този период на поста румелийски валия за кратко време да се сменят няколко души, тъй като различни документи посочват имената на различни управители. Кратките срокове на управление са причина да не са запазени документи, посочващи конкретно неговото име и свидетелстващи за дейността му като валия на Румелия.

Повече сведения има относно управлението му като босненски валия през 1822 г. или 1823 г. Сърръ паша пристига от София в Травник на 6 февруари 1823 г. като веднага след установяването си в еялета назначава свои роднини на различни постове в местната администрация. Тези му действия предизвикват бунт сред населението, който е оглавен от някои босненски капетани. На Сърръ Селим паша се налага да “воюва” с населението на Сараево, което не допуска него и свитата му в града [Йовевска, М. 1995, с. 47].

Хюсеин паша Каваноз-заде 1819 – 1820, 1833

Той произхожда от знатен род от Татар Пазарджик. Семейството му управлява региона, а самият паша има конаци в града, както и многобройна свита от военни служители и охрана (“бюлюкбашии”)⁵⁴. В някои публикации името на семейството се посочва като “Гаванозовци”, в побългарен вариант, или като Гаваноз-заде. Като по-правилна обаче трябва да се приеме версията “Каваноз”, понякога изписвана и като “Куваноз”, тъй като на турски език думата “каваноз” означава “буркан”. Според И. Батаклиев името е дадено на представител на семейството – везирът Ахмед Каваноз паша, който “бил рушветчия, продавал служби, крадял – бил ненаситен, затова бил наречен “Каваноз”, която дума има гръцки произход и значи “кюп” [Батаклиев, И. 1923, с. 120, бел. 2].

Знае се, че през 1819 г. Хюсеин паша е назначен за валия на Румелия с ранг на везир [Süreyya, M., cilt 2, 1995, s. 243]. Документите от софийските сиджали потвърждават, че през периода август 1819 – април 1820 г. той заема тази длъжност [ТДМИ. Т. 4, 1957, 52 – 53, № 30]⁵⁵. Г. Л. Арш твърди, че Хюсеин паша се задържа на поста и през юли 1820 г., когато участва в кампанията срещу Али паша Янински именно в качеството си на румелийски валия [Арш, Г. Л. 1964, с. 319]. Според М. Сюрейя обаче през 1820 г. той вече заема поста “валия”⁵⁶ на Кавала и Солун, а по-късно управител⁵⁷ на Ниш [Süreyya, M. cilt 2, 1995, s. 243]. Вероятно се задържа на поста и през следващата година, защото в документи от битолските сиджали през май 1821 г. Хюсеин паша е посочен едновременно като солунски мутасаръф и управител на Нишката крепост с ранг везир, който ръководи войската срещу гръцките въстаници [ТДМИ. Т. 4, 1957, с. 67 – 68, № 120]. През май 1824 г. е валия на Анадола, а през 1825 г.

⁵² Веднага след назначението си валиите издават заповед и за назначаване на свой заместник. Обикновено това не е същата личност, заемала поста при предишния валия, макар обикновено каймакамите и мютеселлимите да се избират измежду ограничен кръг местни първенци.

⁵³ НБКМ, Ор. Отд., S 309, bis 4, л. 106, л. 4а, л. 6б – 7а, л. 9а, л. 9б, л. 11б – 12а, л. 13а.

⁵⁴ По-подробно за семейството му виж по-долу в биографията.

⁵⁵ НБКМ, Ор. отд., S 309 bis 4, л. 16а, 18а, 19а, л. 22а.

⁵⁶ Мутасаръф.

⁵⁷ Мухафъз.

към този пост е прибавено и управлението на санджака Теке. През 1833 г. повторно е назначен за валия на Румелия [Süreyya, M., cilt 2, 1995, s. 243; ТДМИ. Т. 5, 1958, с. 66, № 33; 75 – 76, № 74]. Умира през януари 1835 г. [Süreyya, M., cilt 2, 1995, s. 243]⁵⁸ М. Сюрейя твърди, че е ценен в столицата поради бързината и точността, с която изпълнява задачите си в армията [Süreyya, M., cilt 2, 1995, s. 243].

Появата на личности със сходни имена предизвиква сериозно объркване и затруднения при установяване на хронологията на назначенията в провинциалната румелийска администрация. Например, през 1833 г., докато Хюсеин паша Каваноз-заде управлява Румелия като валия, във Видин поста на мухафъз се заема от Али Хюсеин паша, известен с ключовата си роля при унищожаването на еничарския корпус [Димитров, С. 1972, с. 28]. Така че двамата управници с близки имена не трябва да бъдат смесвани.

Всъщност, има и друг Хюсеин паша, чието идентифициране обаче е по-трудно. В документите на сръбската княжеска канцелария активно присъства името на някой си Хюсеин паша, който е мухафъз на Нишката крепост през 1833 – 1844 г., 1846 – 1849 г. [Маринковић, М. 1999, с. 64 – 69]⁵⁹ Неговата дейност е регистрирана, благодарение на интензивната кореспонденция, която той води с княз Милош Обренович по въпроси, засягащи граничните територии на Османската империя и Сърбия⁶⁰. След сравняване на фактите сме по-склонни да допуснем, че М. Маринкович смесва биографиите на две личности, носещи едно и също име – тази на Хюсеин паша Каваноз-заде и на споменатия по-горе Али Хюсеин паша. Например на едно място М. Маринкович го определя като “бившият мухафъз на Белград и настоящ румелийски валия” (през 1820 г.) [Маринковић, М. 1999, с. 104, № 5]. Макар не напълно вярно (няма данни Хюсеин паша Каваноз-заде да е заемал поста на белградски мухафъз), все пак частично данните отговарят на биографията му – през 1820 г. той наистина е валия на Румелия. Няма как обаче това да е Хюсеин паша Каваноз-заде, тъй като той умира през 1835 г., а споменатият нишки мухафъз управлява през 1833 – 1844 г.; 1846 – 1849 г. В същото време изследователката твърди, че управителят на Ниш, е човекът, който командва акцията за унищожаването на еничарите през 1826 г., което пък се отнася за Али Хюсеин паша. Ако нишкият мухафъз се идентифицира с Али Хюсеин паша, ще се окаже, че един и същи човек е едновременно управител (мухафъз) на Видин (юни 1834 – април 1837 г.) и на Ниш (1833 – 1844 г.)⁶¹. Затова връзките между тези трима управители остават неизяснени.

Към биографията на Хюсеин паша Каваноз-заде трябва да се прибавят и още някои интересни факти, засягащи неговото семейство и близките му. Както беше споменато по-горе, той принадлежи към богато и влиятелно аянско семейство, което управлява Пазарджик и региона в продължение на 183 години (от 1657 г. до 1840 г.) [Батаклиев, И. 1923, с. 118 – 124]. Сведението се потвърждава и от една приписка, според която “Гаванозоглу Махмуд бей” е лишен от управлението на Татар Пазарджик през 1840 г. и за мюдюр⁶² е назначен Шакир бей⁶³. Оказва се, че аянската династия Каваноз-заде

⁵⁸ Смъртта му също е потвърдена от документите в сиджилите. През септември 1836 г. той вече е отбелязан като бивш валия и покойник [ТДМИ. Т. 5, 1958, с. 86, № 25].

⁵⁹ На друго място в книгата си го посочва като мухафъз на Ниш през 1821 г., но вероятно тук го смесва с Хюсеин паша Каваноз-заде [Маринковић, М. 1999, с. 89, № 1].

⁶⁰ Споменатият Хюсеин паша, мухафъз на Ниш, е изключително интересна личност, който заслужава специално внимание. Той поддържа близки, може да се каже, приятелски отношения, с Милош Обренович. Запазена е дългогодишната преписка между двамата, наброяваща около 150 писма. Там Хюсеин паша е сочен като “добър съсед” и “приятел”, а понякога дори се явява посредник между княз Милош и Високата порта. През 1832 г. пък Хюсеин паша търси помощ от сръбския княз за транспорт на войската и топовете през Сърбия към Босна, където се бунтуват босненските паши. Част от преписката му е представена като приложение от М. Маринкович [Маринковић, М. 1999].

⁶¹ М. Маринкович го определя като “видински паша” с ранг на “валия” (вероятно с ранг на везир [Маринковић, М. 1999, с. 106, № 6, с. 109, № 7, с. 114, № 8, с. 127, № 11, с. 135, № 13]. Свидетелство за управлението на Хюсеин паша във Видин е следната бележка в Летопис на Троянския манастир: “Братята приеха повелението за съграждане със султански ферман, който биде донесен от Максим йеромонах, родом от Сопот, а от Видин взе буюрулдия от Юсеин паша, който тогава беше във Видин властител в лето 1835, месец марта.” [Начев, Ферманджиев, Приписки и летописи..., с. 281].

⁶² Управител на казата.

⁶³ Книга от Панагюрище [Начев, Ферманджиев, Приписки и летописи..., с. 158].

преживява успешно централизаторската политика на султан Махмуд II и неговите акции срещу аяните и запазва властта си до започването на танзиматските реформи.

Откъслени бележки за дейността на някои от членовете на семейството могат да се открият в изворите, предимно приписки и местни хроники. Според пътните бележки на един руски офицер, през 1808 г. Татар Пазарджик се владее и управлява от “Хасан бей Каваноз Оглу”. Самият офицер, А. Краснокутски, получава от него помощ при преминаването на размирните балкански райони [**Краснокутски, А. Г.** 1808 [1986], с. 75 – 76]. Същият този “Гаваноз Асан бей” (Каваноз Хасан бей) е посочен като войвода на Пазарджик през 1812 г., който участва в Руско-турската война (1808 г. – 1812 г.) и достига с отряда си до Шумен, където се разболява и остава една година⁶⁴. През 1840 г. Пазарджик е управляван от друг представител на фамилията, известен с името “Гаванозоглу Махмуд бей”. Той е злополучният последен управник от фамилията, който загубва управлението на региона по време на започналите танзиматски реформи [**Начев, Ферманджиев, Приписки и летописи...**, с. 158].

Джеляледдин Али паша 1822

Али паша е родом от Килисли⁶⁵, но получава образование в Диарбекир. Идвайки в Истанбул влиза в канцеларията на султанския диван, а впоследствие работи като писар на висши административни служители. През септември 1815 г. е изпратен в Анадола като счетоводител (мухасебеджи), след това като дефтердар на Ниш. На 22 ноември 1815 г. става мухафъз на Ниш с ранг на везир. През 1816 г. е “валия”⁶⁶ на Видин и Никопол. През февруари 1817 г. е “валия”⁶⁷ на Одрин, а след това (1820 г. – 1822 г.) [**Димитров, С.** 1993, с. 178 – 179] е валия на Босна. През 1822 г. Али паша е назначен за валия и сераскер на Румелия. Умира на 20 декември 1822 г. в Румелия [**Süreyya, M.**, cilt 2, 1995, s. 85].

За него се знае, че управлява с твърда ръка и така постига успех в борбата с размирните босненски феодала. Мерките срещу тях включват и налагане на смъртни наказания. Той се опитва да преодолее сепаратизма, наложен от местния елит. Разпорежда събирането на босненски отряди, които да се бият срещу гръцките въстаници, и така скъсва традицията босненските първенци да не се намесват в общодържавните дела, а да се интересуват на първо място от собствените си регионални проблеми [**Йовевска, М.** 1995, с. 46 – 47].

Неговият профил би могъл да се уплътни повече, ако анализираме религиозните му и духовни възгледи. Той е от наследниците на Пророка (сейид) и е привърженик на бекташийските идеи. Последното бележи неконвенционална религиозност, встрани от ортодоксалния ислям. Определян като твърд и решителен – вероятно силно вярващ в добродетелите и етичните норми. Говори се, че Али паша отхвърля всякакво богатство и слава и се посвещава на изпълнение на султанските разпоредби [**Йовевска, М.** 1995, с. 46 – 47]. Известно е, че бекташийският орден покровителства новообръщенците и особено елитния султански военен корпус на еничарите. С традицията на бекташийството се свързва и босненският му произход, тъй като идеите на ордена са силно разпространени в босненската провинция. Интересно е как конвертитският профил и славянската кръв се свързват с традицията на сейидите – наследниците на Пророка. Митологизираният му, изобретен елитарен статут очевидно е опит за легитимизиране на произхода и издигане в социалната йерархия на османското общество.

Мехмед Емин Ебу Лобуд паша 1822 – 1823

Първото, което прави впечатление при събирането на данните за този паша, е необичайното име, с което се споменава в изворите и литературата и което на различни места приема различни

⁶⁴ Сведението е предоставено от “Цвятко, син хаджи Гергъов,” който придружава войводата, най-вероятно изпълняващ задълженията на войнук. В **Богослужбна книга** от Панагюрище [**Начев, Ферманджиев, Приписки и летописи...**, с. 131].

⁶⁵ Област по горното и средно течение на р. Неретва, в Босна и Херцеговина.

⁶⁶ Мугасаръф.

⁶⁷ Мугасаръф.

версии. Най-често той е назоваван “Ебу Лобуд паша” [ТДМИ. Т. 4, 1957, 52 – 53, № 30; 63 – 64, № 87], Ал. Траяновски го нарича “Ембу Лобуд”, на други места се среща като “Амбу Лобуд паша” (Вероятно под влияние на гръцки текстове) или “Абдул Абуд” [Траяновски, А. 1992, с. 64, с. 65]. Последната се доближава до версията, използвана от Стр. Димитров, който разчита името като “Абдулабуд” [Димитров, С. 1993, с. 178 – 179]. В документите от солунските сиджили, публикувани от Й. Васдравели [Vasdravelis, J. 1952, № 332, № 339], този паша се среща като “Мехмед Емин Ебу Лобуд паша”, което може да се приеме за пълното му име. А. Вакалопулос го нарича “Мехмед Емин паша” с прякор “Ебу Лобуд”. Той се опитва да даде обяснение на прякора му, който според него означава “човек, който носи тояга/сопа”, поради жестокостта, с която се отличава пашата [Vasalopoulos, A. 1972, p. 102 – 103]. Подробното изследване на името му и разнообразното изписване в различните извори позволяват да се предположи, че “Ебу Лобуд паша” и “Абас Мехмед Емин паша”, сочени в битолските сиджили като румелийски валии, са един и същ човек.

Откъслечни сведения за него се откриват в много документи. Това се дължи на факта, че Ебу Лобуд се свързва тясно с историята на Румелия като няколко поредни негови назначения са извършени в рамките на еялета. Й. Васдравели твърди, че Ебу Лобуд е сириец и произхожда от Дамаск [Vasdravelis, J. 1968, p. 89]. Първите данни за кариерата му се откриват в два документа от битолските сиджили [ТДМИ. Т. 4, 1957, 52 – 53, № 30; 63 – 64, № 87]. Според тях през 1821 г. Ебу Лобуд притежава ранг на капуджибашия и е натоварен със задачата да се грижи за конфискуваните чифлици на Али паша Тепеделенли на територията на Софийски санджак. В един от документите е обяснено, че “везирите” (валии, мутасаръфи и мухафъзи) са упълномощени да се грижат за имотите на Али паша, но тъй като те са ангажирани във военни действия, с тази задача са натоварени специални служители за надзор, какъвто е и Ебу Лобуд [ТДМИ. Т. 4, 1957, 52 – 53, № 30]. Те могат да бъдат избрани както сред приближените на валиите и мутасаръфите, така и сред столичните служители. Поради това се пораждаат две предположения относно позицията на Ебу Лобуд – той е или служител в свитата на някой от румелийските висши административни служители, или е представител на столичната администрация.

Според А. Вакалопулос през септември 1821 г. Мехмед Емин Ебу Лобуд паша заменя Юсуф бей на поста мютеселим на Солун. Това твърдение не е много сигурно, тъй като според Й. Васдравелис той е назначен като мутасаръф [Vasdravelis, J. 1968, p. 89] на санджаците Солун и Кавала. В документите, публикувани от Й. Васдравелис, Ебу Лобуд е назоваван валия [Vasdravelis, J. 1952, № 332, № 339] или мутасаръф на Солун [Vasdravelis, J. 1952, № 337, № 342]. Като мутасаръф той е сочен и в историята на гръцкото въстание, написана от Й. Васдравелис [Vasdravelis, J. 1968]. Възможно обяснение на това противоречие би могло да бъде предположението, че в периода 1821 – 1822 г. Ебу Лобуд да е издигнат от мютеселим в мутасаръф на Солунски санджак. Така би могло да се обясни и сведението, дадено от Стр. Димитров, че в края на 1822 г., след смъртта на румелийския валия Хуршид Ахмед паша се извършва преразпределение на длъжностите в региона. Тогава за румелийски валия е назначен босненският валия Джелиледдин паша, а за командващ войските в Гърция – “Абдулабуд паша”, прочул се с жестокостите при потушаването на въстанието на Халкидическия полуостров [Димитров, С. 1993, с. 178 – 179]. Според други източници обаче, това е само преназначение на същия пост [Vasdravelis, J. 1968, p. 95].

Като негова основна задача наистина е сочена борбата с гръцките въстаници в региона. Начинание, в което той постига редица успехи. Емин Мехмед паша е запомнен със своята жестокост и безмилостност, която проявява многократно в акциите срещу гръцките въстаници. Идването му променя ситуацията. Той започва с нова мобилизация на османската армия в региона и инспекция на крепостите [Vasdravelis, J. 1968, p. 89]. На 12 ноември 1821 г. напада град Касандрия, разбива защитата му и изпраща 600 – 700 от жителите му в Солун, да бъдат продадени като роби [Vasdravelis, J. 1968, p. 93; Vasalopoulos, A. 1972, p. 102 – 103]. Като награда за победата, султанът му изпраща ферман с похвали и подновява назначението му в санджаците Солун и Кавала [Vasdravelis, J. 1968, p. 95]. През февруари 1822 г. Ебу Лобуд паша потушава въстанието на Атон и Халкидическия полуостров и изпраща войски към Верия и Катерини, където има размирни настроения. През 1822 г. пашата контролира и омиротворява и регионите на Вермион, Олимп, Пиерия и Науса [Vasdravelis, J. 1968, p. 115 – 119] като отново проявява жестокостта си. Градовете са подложени на разрушение, а жителите им са продадени в робство⁶⁸.

⁶⁸ Акцията срещу гр. Науса е описана подробно от Ал. Траяновски [Траяновски, А. 1992, с. 66 – 67]. За останалите градове виж [Vasdravelis, J. 1968, p. 115 – 119].

Отчитайки решаващата роля на търговците при осигуряване финансова помощ на гръцкото въстание, той си поставя за цел да ограничи тяхната роля и същевременно да извлече лични облаги. Започва системно да изисква пари от гръцките търговци във вид на контрибуции⁶⁹. Тези негови своеволия предизвикват бунтове във Вермион и Олимп, които той потушава особено жестоко. В края на 1822 г. вниманието му се насочва към богатите евреи в Солун, но вече си създава репутацията на тиран и настройва целия град против себе си [Vasdravelis, J. 1968, p. 104; Vacalopoulos, A. 1972, p. 102 – 103]. Алчността му е посочена като причина за уволнението му.

Историците са единодушни в датата на неговото уволнение като управител на Солун – 18 август 1823 г. [Vasdravelis, J. 1968, p. 137; Vacalopoulos, A. 1972, p. 102 – 103]. Интересно е обаче, че когато в документите се говори за бившия вече управител на Солун Емин Мехмед паша, той се нарича “мутасаръф на санджаците Солун и Кавала и сегашен валия на Румелия” [Тивчев, П., Калудова, Й. 1970, с. 79, № 33]. Във ферман от октомври 1824 г. той е наречен “бивш валия на Румелия” [ТДМИ. Т. 4, 1957, с. 99 – 101, № 126]. Изворите ясно водят към тезата, че за известно време Ебу Лобуд паша заема едновременно двата поста. За съжаление, няма по-подробни данни относно неговото управление в Румелия. Много вероятно е то да е продължило доста кратко, тъй като документите показват, че през 1822 – 1823 г. няколко човека се сочат като валии на Румелия – тяхната подредба и периодите на управление не могат да бъдат точно установени. Причините за уволнението, както беше споменато по-горе, са ясни – злоупотреби и алчност. Във фермана за заменянето му с нов румелийски валия се казва: “да бъде известно, че бившият валия на Румелия и надзирател на проходите Сейид Мехмед паша, назначен с пълна независимост за валия на казите на Румелия, не успя да наложи авторитета си ... Повторно му се направиха нужните препоръки, указания и наставления, но понеже беше неподходящ за тази служба, не успя да наложи силата и авторитета си, а освен това се обърна към алчността и злоупотребите, изгубил напълно уважението и авторитета си. След като доказа, че нищо повече не може да направи, бе уволнен от мястото му.” [Тивчев, П., Калудова, Й. 1970, с. 79, № 33] В друг документ от април 1824 г. се открива сведението, че Ебу Лобуд паша не само е уволнен от заеманите постове, но и е лишен от везирския ранг и заточен в Дидимотихон, а имотите му в Битоля са конфискувани [ТДМИ. Т. 4, 1957, с. 93, № 87]. Уреждат се също така дълговете му към държавата и към местното население в еялета [ТДМИ. Т. 4, 1957, с. 95 – 96, № 96]. Оказва се обаче, че кариерата му не свършва до тук. Изворите поставят под съмнение и отнемането на везирския му ранг⁷⁰.

Трябва да се отбележи, че откритата в речника на М. Сюрейя кратка биография на Емин Мехмед паша съществено се различава от останалите източници както в представените в нея данни, така и в хронологията на назначенията⁷¹. Не се споменава нищо за периода 1821 – 1823 г. Според текста през 1827 г. Емин Мехмед паша е все още с мир-и мирански сан, а впоследствие е назначен като каймакам на Румелия и мутасаръф на Делвина (тогава, когато вече е уволнен от румелийското валийство и заточен, според сведенията в документите). През 1832 г., според М. Сюрейя, Емин Мехмед паша става валия⁷² на Янина с ранг на везир. Ред по-надолу авторът твърди, че той е каймакам на Янина. Единствено тук различните източници си съвпадат. Според документи в кадийските сиджили на Битоля, през 1831 г. Мехмед Емин паша е каймакам на Янина и Вльора “с ранг на румелийски бейлербей”⁷³. Ако се доверим на данните, предоставени от биографичния речник, кариерата му продължава с назначения в Трикала през 1836 г.⁷⁴, Одрин 1837 г. и Солун 1839 г. Умира през ноември 1841 г.⁷⁵

⁶⁹ Вероятно пример за тези своеволия над гръцкото население в Солун е включен в един доклад на британския консул в града. Според доклада през април 1822 г. “Абул Лабут Паша”, управител на Солун, затворил някой си Емануел Яно Кириако, датски вице-консул [Андонов-Полжански, Х. (ред.), 1968, с. 224, № 42].

⁷⁰ През 1832 г. Ебу Лобуд паша е сочен като каймакам на Янина и Вльора “с ранг на румелийски бейлербей” [ТДМИ. Т. 5, 1958, с. 61 – 62, № 49].

⁷¹ В речника на М. Сюрейя фигурира биография на Мехмед Емин паша, която обаче съществено се разминава в хронологичен и фактологичен план с представените от останалите извори данни [Süreyya, M. 1995, cilt. 1, s. 416].

⁷² Мутасаръф.

⁷³ По същото време, според същия този документ, заместникът на валията, битолският каймакам Хаджъ Ибрахим, е с по-нисък ранг на капъджъбашъ [ТДМИ. Т. 5, 1958, 61 – 62, № 49].

⁷⁴ През същата година в Берковица е изпратен мюшир на име Абулебуд (Abülebud) паша [Маринковић, М. 1999, с. 132, 134].

⁷⁵ В речника на М. Сюрейя фигурира биография на Мехмед Емин паша, която обаче съществено се разминава в хронологичен и фактологичен план с представените от останалите извори данни [Süreyya, M. 1995, cilt. 1, s. 416].

Дервиш Мустафа паша**1824**

Сведенията за него са оскъдни. Според документите през май 1824 г. Дервиш Мустафа паша е валия на Румелия [ТДМИ. Т. 4, 1957, с. 93 – 95, № 91]. Има още едно сведение от същата 1824 г. Според него за главнокомандващ на войските в Гърция е назначен чирменският мутасаръф Дервиш Мустафа паша [Димитров, Стр. 1993, с. 187]. След като се проваля в лятната кампания той е наказан с обезглавяване [Димитров, Стр. 1993, с. 189]. Поради недостатъчност на данните не може да се установи последователността на назначенията. Става ясно само, че най-вероятно Дервиш Мустафа паша заема поста на румелийски валия за много кратко време.

Мехмед Решид паша**1824 – , 1828 –**

Той е грузинец по произход. Като роб на висш османски служител получава образование в неговата канцелария, позволяващо му да развие кариера в административната сфера. През 1808 г. Мехмед Решид паша вече управлява санджака Ментеше с ранг мир-и миран, а впоследствие става мухафъз на Тулча. Следващата му длъжност е каймакам на валията на Кютахия. През 1821 г. справяйки се успешно с Тепеделенли-заде Вели паша и сина му Мехмед паша, е назначен като валия на Коня с ранг везир и упълномощен да води битката в Морея. През март 1823 г. е “валия”⁷⁶ на Трикала, октомври 1823 г. – “валия”⁷⁷ на Видин, ноември 1824 г. – валия на Румелия и Янина и сераскер на Румелия [Süreyya, M. cilt 2, 1995, s. 432]. Последните данни се потвърждават от фермана за назначение от 3/12 декември 1824 г. [Тивчев, П., Калудова, Й. 1970, № 4, с. 81 – 83, № 17]⁷⁸, запазен като препис в солунските сиджиле. Според този документ, Мехмед Решид паша е назначен като сераскер и валия на Румелия и в допълнение са му възложени управлението на санджаците Янина и Делвина, както и надзора на проходите (постът на дербенджи башъ)⁷⁹. Като основна задача по време на управлението му на Румелия е посочено завладяването на Месолонгион и разгромяването на гръцките въстаници. Управлението на Румелия е регистрирано също и от битолските сиджиле, където са вписвани копия на неговите заповеди [ТДМИ. Т. 4, 1957, с. 101, № 129, с. 108, № 50, с. 109 – 110, № 72]. От документите в сиджилите става ясно също така, че валията Мехмед паша наистина участва в борбата срещу гръцките въстаници и през октомври – ноември 1825 г. пребивава в Месолонгион [ТДМИ. Т. 4, 1957, с. 111 – 112, № 95, с. 112, № 105].

Назначението на пашата е продължено до 1828 г., както става ясно от регистрирания в сиджилите документ [ТДМИ. Т. 4, 1958, 29 – 30, № 48]. През ноември 1828 г. той все още е сочен като валия на Румелия според документите [ТДМИ. Т. 4, 1958, с. 32 – 33, № 81]. Тези данни влизат в противоречие с представените от М. Сюрейя, според които Мехмед Решид паша е назначен за мухафъз на Нафпактос и Карлъ⁸⁰ през януари 1828 г. [Süreyya, M., cilt 2, 1995, s. 432]. Има вероятност през 1828 г. да има смесване на личностите на двама последователни управители на Румелия, а именно Мехмед Решид паша и Мехмед Селим паша, тъй като често в документите те са изписвани като “Мехмед паша”. Това не дава възможност да се направи точно разграничение на периодите на тяхното управление.

На 4 април 1829 г. Мехмед Решид паша става велик везир и е натоварен с умиротворяване на албанските земи. През 1832 г. е главнокомандващ (сердар-и екрем) на османската войска в Египет и същевременно е назначен за валия на Египет. През февруари 1833 г. е снет от поста велик везир и заминава за Коня. През октомври 1833 г. е валия на Сивас, а след това на Маден. През март 1834 г. му е дадено и валийството на Диарбекир, където умира през октомври 1836 г. [Süreyya, M., cilt 2, 1995, s. 432].

⁷⁶ Мутасаръф.

⁷⁷ Мухафъз.

⁷⁸ Същата информация предоставя и Стр. Димитров [Димитров, С. 1993, с. 190 – 191]. Според него Мехмед Решид паша е назначен на мястото на езекутирания Дервиш Мустафа паша.

⁷⁹ Освен това във фермана се казва, че трябва незабавно да потегли от Видин, където е предишното му назначение и да пристигне в София.

⁸⁰ Среща се и като Карлъ или. Историко-географска област в района на днешния град Месолонгион, Гърция. В рамките на Османската империя има статут на санджак в еялета Морея.

Мехмед Селим паша**1828 – 1829** [Süreyya, M., cilt 3, 1996, s. 66]

Роден е в Бендер, като син на капуджибашията Мустафа Ага. Впоследствие се премества в Шумен, а по-късно може да бъде открит на длъжностите началник на камиларите (сарбанбашъ) и отговарящ за соколите (турнаджъ) съответно във Варна и Ямбол. Следва назначение като данъчен инспектор и удостояването му с титлата капъджъбашъ; поверяване управлението на конфискуваното имущество на валията на Дамаск. Следващото му назначение е като одрински бостанджъ башъ. През октомври 1819 г. получава везирски сан и поста валия на Силистра⁸¹, където се задържа вероятно до 1824 г., когато е назначен за велик везир [Süreyya, M., cilt 3, 1996, s. 66]. Заема поста велик везир през периода 1824 – 1828 г. [Karal, E. Z. 1970, s. 165] и като такъв взема участие в унищожаването на еничарския корпус през 1826 г. Занимава се активно с реформите във войската, ангажиран е със създаването на корпуса на ешкинджиите. Поради участието му в тези инициативи еничарите настояват пред султана за неговото екзекутиране. Това обаче е предотвратено и самият Селим паша участва в осъждането на главните водачи на еничарите след потушаването на бунта [Димитров, С. 1993, с. 206, 215, 218, 223, 228], след което продължава военните реформи [Димитров, С. 1993, с. 247, 253]. През август 1827 г. е обявен и за главнокомандващ (сердар-и екрем) на османската войска.

На 23 октомври 1828 г. е уволнен и изпратен в Галиполи, а по-късно същата година е назначен за румелийски валия⁸². През 1830 г. е определен за “валия”⁸³ на Янина, Делвина и Авлония. Следва назначение в Алепо, а през ноември 1831 г. е валия на Дамаск. Умира през месец декември при пожар в конака си на шестдесетгодишна възраст [Süreyya, M., cilt 3, 1996, s. 66].

Махмуд Хамди паша**1834 – 1836**

Започва кариерата си като силихдар с ранг на капъджъ башъ. Впоследствие е назначен за мутасаръф на Трикала с ранг на мир-и миран⁸⁴. Документите сочат, че той се намира на този пост през септември 1831 г. [ТДМИ. Т. 5, 1958, 61 – 62, № 49] Според М. Сюрейя през декември 1831 г. той вече е управител на Босна, през септември – октомври 1833 г. е назначен в Янина, а през август 1834 г. е валия на Румелия. В документите на еялета обаче името му се открива едва през 1836 г. [ТДМИ. Т. 5, 1958, с. 86, № 25, с. 91 – 92, № 46] След като напуска, заминава за Истанбул. Умира през септември или октомври 1836 г. [Süreyya, M., cilt 2, 1995, s. 592].

Зекирия Ахмед паша (Къосе)**1836 – 1839**

Няма данни за началото на кариерата му. С издигането си в султанската армия достига до длъжностите бригаден генерал (мир-и лива) и дивизионен генерал (ферик). На 14 ноември 1836 г. става валия на Румелия, като получава везирски сан [Süreyya, M., cilt 2, 1995, s. 472]. По време на неговото управление през 1837 г. в еялета се въвеждат промени в местната администрация и валиите получават военен сан – мюшир, отговарящ на маршал [ТДМИ. Т. 5, 1958, с. 97 – 100, № 144]. Запазени са множество негови заповеди до местната администрация в Румелия [Името му фигурира в следните документи от публикуваните битолски сиджли: ТДМИ. Т. 5, 1958, с. 104 – 105, № 151; с. 109 – 110, № 38; с. 110, № 40; с. 113 – 114, № 63; с. 114 – 115, № 80; с. 143, № 57; с. 149]. От датите на неговите бююрулдии става ясно, че той е валия до края на 1839 г. През март 1840 г. е валия на Ниш, през април 1840 г. – валия на Измид, през август 1840 г. – валия на Диарбекир, а през октомври 1840 г. е валия на Сайда. През март 1841 г. повторно става валия на Диарбекир. Умира на 22 април 1841 г. [Süreyya, M., cilt 2, 1995, s. 472].

⁸¹ Според един документ от август 1823 г. валията на Силистра Мехмед Селим паша ръководи войските в Подунавие. Вж. **НБКМ**, Ор. отд., ОАК, 90/8, представен от М. Стайнова [Стайнова, М. Турски документи за църковно-националната борба..., с. 61].

⁸² През периода 1828 – 1829 г. са запазени преписи на негови заповеди в битолските сиджли [ТДМИ. Т. 5, 1958, с. 39 – 41, № 102, с. 47–48, № 76].

⁸³ Мутасаръф.

⁸⁴ Тук има неяснота и разминаване между данните на различните извори. Според М. Сюрейя първоначално той е мутасаръф на Трикала с ранг на мир-и миран, а впоследствие (през 1829 г.) е назначен за валия на Трикала с ранг на везир. Последното не е вярно, тъй като управителят на Трикала е мутасаръф, който е подчинен на румелийския валия, и промени в статута му не са регистрирани.

ПРИЛОЖЕНИЕ 2. РЕЧНИК НА ТЕРМИНИТЕ

- Аян** (бълг. аянин, мн. ч. аяни) – големец, знатен човек. Среща се в изразите “аян-и вилайет” – като означаване на всички мюсюлмански първенци в дадена каза; “баш аян” – представител на населението аян, който има и официални административни функции.
- Бедел** – парична равностойност на натурален данък; откуп от някакво задължение.
- Бейлербей, мир-и миран** – управител на провинция. От XVII век терминът е заменен от валия.
- Бейлербейлик** (бълг. бейлербейство) – териториално-административна единица в Османската империя, съответстваща на област, провинция. През XVII – началото на XIX век терминът е заменен от **еялет**, а през Танзимата от **вилает**.
- Бекташия** – дервишки мистичен орден от XVI век, последовател на Хаджи Бекташ, живял през XIII век в Анадола. Орденът съхранява доислямски вярвания на азиатските номади и ги смесва с хетеродоксни, шиитски вярвания. Поради толерантността към другите религии, учението на бекташия се разпространява в смесени в етническо и религиозно отношение региони, включително и на Балканите. Бекташите са известни като покровители на еничарския корпус и поради това към еничарските военни части са причислени бекташийски шейхове. Орденът е забранен през 1826 г. след унищожаването на еничарския корпус.
- Буюрулту, буюрулду** (бълг. буюрулдия) – писмена заповед на великия везир или валия, отправена до служители от по-нисшите нива на административната йерархия.
- Вали** (бълг. валия) – управител на **еялет** в Османската империя. През XVII век замества използваните дотогава термини **бейлербей** и **мир-и миран**.
- Везир** – най-високото ниво в йерархията на сановите в османската управленческа структура. Има право да носи пред себе си три знамена с конски опашки (туг), поради което се нарича още “паша с три туга”. Най-често се свързва с поста на съветника на султана – великия везир, но се дава и на други сановници, като например управителите на провинции. В края на XVIII – началото на XIX век голяма част от валиите и мутасаръфите са везири. Везирите, които резидират в столицата участват в заседанията на султанския диван и се наричат кубе везири.
- Вилает** – термин за означаване на провинция в рамките на османската териториално-административна система през танзиматския период. Заменя по-рано използваните **бейлербейлик** и **еялет**.
- Дербенджи башъ** (бълг. дервентджи башия) – началник на военни формирования, които се грижат за охрана на проходите. Специално назначаван от султана. Тази институция през XVIII век идва да измести дербенджиите. В Румелия през 20-те години тя трайно се свързва със задълженията на валията.
- Дефтердар** – букв. “пазител на регистъра”; началник на главното финансово ведомство, дефтерхането, финансов министър. В провинцията има редица финансово-административни служители, които също се определят като дефтердари: хазине дефтердар – занимаващ се с хазната, тимар дефтердар – занимаващ се с регистрацията на тимарите и др.
- Евляд-и фатихан** – букв. “деца на завоевателите”. Военизирана формация на тюркското население. Членовете ѝ са групирани в ханета като всяко хане е задължено да издържа и изпраща по един пехотинец в армията.
- Еялет** – административна единица в Османската империя, съответстваща на провинция. Налага се през XVII – първата половина на XIX век като измества по-ранния термин **бейлербейлик**.
- Каза** – административна единица в териториалната структура на Османската империя, съответстваща на околия.
- Каймакам** (бълг. каймакамин) – букв. “наместник”, в този смисъл терминът е широко използван при означаване на заместници на различни висши османски служители. Едно от значенията му е заместник на валия или мутасаръф в управлението на поверените им административни единици през разглеждания период. Виж също **мютеселлим**.
- Капъджъбашъ** (бълг. капуджибашия) – букв. “началник на стражите”, които пазят външните врати на двореца. Съблюдава спазването на реда и протокола по време на събранията на султанския диван; поема множество важни задачи и поръчения. През XVIII век капуджибашийството се

превръща в титла, раздавана на много лица, несвързани с двореца. Особено широко е разпространена сред аяните.

Кул – роб. Така се нарича и системата, прилагана в Османската империя, при която всички приближени на султана, както и военните в някои корпуси са издигани измежду неговите роби.

Лива – виж **санджак**.

Мир-и миран – виж **бейлербей**.

Мутасаръф (бълг. мутасаръф) – владеец, притежател; управител на санджак в Османската империя през XVIII – XIX век. Замества използвания през XV – XVI век термин санджакбей.

Мухафъз – управител на крепост, притежава административни и военни функции и правомощия в региона около съответната важна крепост.

Мютеселлим (бълг. мютеселим) – заместник на валия или мутасаръф в управлението на поверените им административни единици. Виждат също **каймакам**.

Мюшир – маршал. След реформите в провинциалната администрация през 30-те години на XIX век, титлата заменя **валия** и става най-високият ранг във военната и административната йерархия.

Назър – управител, надзорник на държавни и вакъфски имоти, стопански обекти като солници, рудници и др. Действа и като административен управител в града и района, в чиято компетенция влиза контролирането на намиращите се там държавни приходоизточници.

Нахийе (бълг. нахия) – административна единица в Османската империя с неизяснени напълно размери. В началото е равна по размери с казата, а впоследствие се превръща в нейно подразделение.

Санджак, също **лива** – букв. “знаме”; наименование на териториално-административна единица, съответстваща на окръг.

Санджакдар, също **алемдар**, **байрактар**, **мир-и алем** – знаменосец.

Санджакбей – управител на санджак през XV – XVI век. По-късно наричан **мутасаръф**.

Сейид, **ес-сейид** (бълг. сеид) – букв. “господин”. Почетна титла в Османската империя, с която се означават потомците на Пророка.

Сераскер – главнокомандващ на османската армия в дадена военна кампания.

Силяхдар – оръженосец на султана или на друго високопоставено лице; войник в платената гвардейска конница.

Сипахи (бълг. спахия) – боец от османската конница, издържана посредством тимарската система.

Ферман – султански декрет.

ЛИТЕРАТУРА/ REFERENCES

Издания на изворите и архивни сбирки

Андонов-Полжански, Х. (ред.), 1968 – Британски документи за историјата на македонскиот народ. Под ред. на Хр. Андонов-Полжански. Т. 1 (1797 – 1839). Скопје, 1968. [Britanski dokumenti za istorijata na makedonskiot narod. Pod red. Na Hr. Andonov-Poljanski. T. 1 (1797 – 1839). Skopje, 1968].

ДБИ. Т. 3 – Документи за българската история. Т. 3. Прев. П. Дорев. София, 1940. [Dokumenty za balgarskata istoriya. T. 3. Prev. P. Dorev. Sofiya, 1940].

Калицин, М., Мутафова, К. 2003 – Мария Калицин, Красимира Мутафова. Подбрани османски документи за Търново и Търновска каза. Велико Търново, 2003. [Kalitsin, M., Kr. Mutafova. Podbrani osmanski dokumenti za Tarnovo i Tarnovska каза. Veliko Tarnovo, 2003].

Калудова, Й. 1972 – Й. Калудова. Документи за положението на населението в европейската част на Османската империя (XVII – XIX в.). – Известия на държавните архиви, 1972, № 25. [Kaludova, Y. Dokumenti za polozhenieto na naselenieto v evropeyskata chast na Osmanskata imperiya (XVII – XIX v.). – Izvestiya na darzhavnite archivi, 1972, № 25].

Ковачев, Р. Опис на Никополския санджак... – Р. Ковачев. Опис на Никополския санджак от 80-те години на XV век. София, 1997. [Kovachev, R. Opis na Nikopolskiya sandzhak ot 80-te godini na XV vek. Sofiya, 1997].

Краснокутски, А. Г. 1808 [1986] – А. Г. Краснокутски. Дневни записки за пътуването до Константинопол на Ал. Г. Краснокутски през 1808 г., написани от самия него. – В: Руски пътеписи за българските земи XVII – XIX в. Съст. М. Кожухарова. София, 1986. [Krasnokutski, A. G. Dnevni zapiski za patuvaneto do Konstantinopol na Al. G. Krasnokutski prez 1808 g., napisani ot samiya nego. – V: Ruski patepisi za balgarskite zemi XVII – XIX v. Sast. M. Kozuharova. Sofiya, 1986].

Начев, Ферманджиев, Приписки и летописи... – Писахме да се знае. Приписки и летописи. Съст., коментар и бележки В. Начев и Н. Ферманджиев. София, 1984. [Pisahme da se znae. Pripiski i letopisi. Sast., komentar i belezhki V. Nachev i N. Fermandzhiev. Sofiya, 1984].

НБКМ, Ор. Отд. – Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Ориенталски отдел.

Рико, П. 1988 – Пол Рико. Сегашното състояние на Османската империя и на гръцката църква (XVII век). София, 1988. [Riko, P. Segashното sastoyanie na Osmanskata imperiya i na gratskata tsarkva (XVII vek). Sofiya, 1988].

Стайнова, М. Турски документи за църковно-националната борба... – М. Стайнова. Опис на турски документи за църковно-националната борба на българския народ и за християнските църкви в Османската империя XV–XIX век. София, 1971. [Staynova, M. Opis na turski dokumenti za tsarkovno-natsionalnata borba na balgarskiya narod i za hristiyanskite tsarkvi v Osmanskata imperiya XV – XIX vek. Sofiya, 1971].

Тивчев, П., Калудова, Й. 1970 – П. Тивчев, Й. Калудова. Документи за положението на населението в югозападните български земи под турска власт. – Военно-исторически сборник, 1970, № 1, № 4. [Tivchev, P., Y. Kaludova. Dokumenti za polozhenieto na naselenieto v yugozapadnite balgarski zemi pod turska vlast. – Voenno-istoricheski sbornik, 1970, № 1, № 4].

ТДМИ. Т. 3–5 – Турски документи за македонската историја. Т. 3. Скопје, 1955; т. 4. Скопје, 1957; т. 5. Скопје, 1958. [Turski dokumenti za makedonskata istorija. T. 3. Skorje, 1955; t. 4. Skorje, 1957; t. 5. Skorje, 1958].

Изследвания

Арш, Г. Л. 1964 – Г. Л. Арш. Албания и Эпир в конце XVIII – начале XIX века. Москва, 1964. [Arsh, G. L. Albaniya i Epir v kontse XVIII – nachale XIX veka. Moskva, 1964].

Батаклиев, И. 1923 – И. Батаклиев. Град Татар-Пазарджик. София, 1923. [Batakliev, I. Grad Tatar-Pazardzhik. Sofiya, 1923].

Георгиева, Ц. 1999 – Цв. Георгиева. Пространство и пространства на българите XV – XVII век. София, 1999. [Georgieva, Tsv. Prostranstvo i prostranstva na balgarite XV – XVII vek. Sofiya, 1999].

Грачев, В. 1990 – В. Грачев. Балканские владения Османской империи на рубеже XVIII – XIX вв. Москва, 1990. [Grachev, V. Balkanskie vladeniya Osmanskoy imperii na rubezhe XVIII – XIX vv. Moskva, 1990].

Димитров, С. 1972 – Страшимир Димитров. Въстанието от 1850 г. в България. София, 1972. [Dimitrov, Strashimir. Vastanieto ot 1850 g. v Bulgariya. Sofiya, 1972].

Димитров, С. 1993 – Страшимир Димитров. Султан Махмуд II и краят на еничарите. С., 1993. [Dimitrov, Strashimir. Sultan Mahmud II i krayat na enicharite. S., 1993].

Иналджък, Х. 2000 – Х. Иналджък. Епохата на султан Мехмед II Завоевателя. Изследвания и материали. София, 2000. [Inaldzhak, H. Epohata na sultan Mehmed II Zavoevatelya. Izsledvaniya i material. Sofiya, 2000].

Йовевска, М. 1995 – Мариана Йовевска. Босна и Херцеговина през XIX – XX век. Велико Търново, 1995. [Yovevska, M. Bosna i Hertsegovina prez XIX – XX vek. Veliko Tarnovo, 1995].

Ковачев, Р. 2001 – Р. Ковачев. Самоков и Самоковската каза през XVI век според описи на Истанбулския османски архив. София, 2001. [Kovachev, R. Samokov i Samokovskata kaza prez XVI vek spored opisi na Istanbulskiya osmanski arhiv. Sofiya, 2001].

Мантран, Р. (ред.), 1999 – Р. Мантран (ред.). История на Османската империя. София, 1999. [Mantran, R. (red.). Istoriya na Osmanskata imperiya. Sofiya, 1999].

Маринковић, М. 1999 – М. Маринковић. Турска канцеларија кнез Милоша Обреновића (1815–1839). Београд, 1999. [Marinkoviћ, M. Turska kantselarija knez Milosha Obrenoviћа (1815 – 1839). Beograd, 1999].

Матанов, Х. 2000 – Христо Матанов. Възникване и облик на Кюстендилския санджак през XV–XVI век. София, 2000. [Matanov, Hr. Vaznikvane i oblik na Kyustendilskiya sandzhak prez XV – XVI vek. Sofiya, 2000].

Матковски, А., Аручи, К. 1980 – Ал. Матковски, К. Аручи. Македонија и соседните области во хрониката “Tarih-i Sevdet” од Ахмед Цевдет-паша (1689 – 1824). – ГИНИ, 24, 1980, № 1, с. 212

Мутафчиева, В. 1993 – Вера Мутафчиева. Кърджалийско време. (Второ издание). София, 1993 [Mutafchieva, V. Kardzhaliysko vreme. (Vtoro izdanie). Sofiya, 1993].

Обрешков, В. 2001 – В. Обрешков. Типология на административно-териториалното деление на Балканите (средата на XIV – XV век). – В: Студия Балканика, № 23. Изследвания в чест на чл.-кор. Професор Страшимир Димитров. Т. 1. София, 2001, 215 – 226. [Obreshkov, V. Tipologiya na administrativno-teritorialnoto delenie na Balkanite (sredata na XIV – XV vek). – V: Studiya Balkanika, № 23. Izsledvaniya v chest na chl.-kor. Profesor Strashimir Dimitrov. T. 1. Sofiya, 2001, 215 – 226].

Трајановски, А. 1992 – Ал. Трајановски. Негушкото востание во јужна Македонија од 1822 година. – Гласник, 36, 1992, № 1–2. [Trajanovski, Al. Negushkoto vostanie vo juzhna Makedonija od 1822 godina. – Glasnik, 36, 1992, № 1–2].

Birken, A. 1976 – A. Birken. Die Provinzen des Osmanischen Reiches. Wiesbaden, 1976.

Çadircı, M. 1997 – M. Çadircı. Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı. Ankara, 1997.

- Findley, C.** 1989 – C. Findley. Ottoman Civil Officialdom. Princeton, 1989.
- Gradeva, R.** 2002 – R. Gradeva. Administrative System and Provincial Government in the Central Balkan Territories of the Ottoman Empire. – In: The Turks. Vol. 3, Ottomans. Ed. by H. C. Güzel, C. C. Oğuz, O. Karatay. Ankara, 2002, 498–507.
- Gökbilgin, M. T.** 1952 – M. T. Gökbilgin. XV–XVI Asırlarda Edirne ve Paşa Livası: Vakıflar, Mülkler, Mukataalar. İstanbul, 1952.
- Gökbilgin, M. T.** 1964 – M. T. Gökbilgin. Nahiye. – In: İslam Ansiklopedisi. Cilt. 9. İstanbul, 1964.
- Inalcık, H.** 1994 – H. Inalcık. The Ottoman Empire. The Classical Age 1300–1600. London, 1994.
- Karal, E. Z.** 1970 – E. Z. Karal. Osmanlı Tarihi. Cilt 5. Ankara, 1970.
- Kunt, M.** 1983 – M. Kunt. The Sultan's Servants: The Transformation of Ottoman Provincial Government, 1550–1650. NY, 1983.
- Süreyya, M.** Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye. Cilt 1–4, İstanbul, 1308/1890–1315/1897. Reprinted 1971; 1995–1996.
- Tuş, M.** 2001 – M. Tuş. Sosyal ve Ekonomik Açıdan Konya 1756 – 1856. Konya, 2001.
- Uzunçarşılı, İ. H.** 1948 – İ. H. Uzunçarşılı. Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı. Ankara, 1948.
- Vacalopoulos, A.** 1972 – A. Vacalopoulos. A History of Thessaloniki. Thessaloniki, 1972.
- Vasdravelis, J.** 1952 – J. Vasdravelis. Istorika arhia makedonias. 1. Arhion Thessalonikis. Thessaloniki, 1952.
- Vasdravelis, J.** 1968 – J. Vasdravelis. The Greek Struggle for Independence: The Macedonians in the Revolution of 1821. Thessaloniki, 1968.